

УДК 398.332(477.51)

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2019.05.1305>

ТРАДИЦІЙНІ КАЛЕНДАРНО-ПОБУТОВІ ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ СХІДНОГО ПОЛІССЯ (НА ПОЛЬОВИХ МАТЕРІАЛАХ З РІПКИНСЬКОГО Р-НУ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛ.)

Володимир ГАЛАЙЧУК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7780-5876>

кандидат філологічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра етнології,
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна
e-mail: halay_czuk@ukr.net

Сергій ЦИПИШЕВ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5924-8930>

заступник директора з наукової роботи,
Музей народної архітектури і побуту у Львові
імені Климентія Шептицького,
вул. Чернеча Гора, 1, 79014, м. Львів, Україна
e-mail: SerhiyTsypyshev@gmail.com

Мета публікації — опис та характеристика традиційних календарно-побутових звичаїв та обрядів поліщуків Ріпкинщини. Для досягнення цієї мети в липні—серпні 2017 р. автори статті (як учасники Комплексної історико-етнографічної експедиції від Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф) зібрали польовий етнографічний матеріал на теренах Ріпкинського району. *Предмет дослідження* — традиційні календарні звичаї та обряди Ріпкинського району Чернігівської області. Задля цього укладено реєстр народного календаря поліщуків Ріпкинщини. З'ясовано прикметні звичаєво-побутові та світоглядні риси окремих свят. Акцентовано на маністичних, аграрних, скотарських, демонологічних та ін. мотивах тих чи інших звичаїв та обрядів. Для досягнення мети обрано хронологічно-проблемний принцип викладу матеріалу.

Ключові слова: Східне Полісся, Ріпкинщина, духовна культура, календарні звичаї та обряди.

Volodymyr HALAICHUK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7780-5876>

Candidate of Philology, Docent
The Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Ethnology,
1, Universytets'ka str., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: halay_czuk@ukr.net

Serhii TSYPPYSHEV

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5924-8930>

Deputy Director of Research,
Museum of Folk Architecture and Rural Life in Lviv
named after Klymentii Sheptytskyi,
1, Chernecha Hora str., Lviv, 79014, Ukraine
e-mail: SerhiyTsypyshev@gmail.com

TRADITIONAL CALENDAR AND MODE OF LIFE CUSTOMS AND RITUALS OF THE EASTERN POLISSIA (ON FIELD MATERIALS FROM RIPKY DISTRICT OF CHERNIHIV REGION)

The publication studies traditional calendar customs and rituals of the Ripky district of Chernihiv region on the basis of modern field ethnographic materials. The register of the folk calendar of Polissian inhabitants of the Ripky district was concluded. Special signs of everyday life and outlook of some holidays have been found out. Emphasized on the manistic, agrarian, cattle, demonological and others motives of various customs and rituals.

The winter period in the Ripky district is rather poor in this context, compared to other Polissia districts. However, there are basic concepts characteristic for Polissian tradition. In the villages of the district cooked kutia, invited the Frost and the souls of the dead to the Dinner and so on.

Among the spring holidays, the custom «Kolodka», custom dedicated to Pure Thursday «Hovinnia dizhi», the Yuri's custom-ritual complex, and others, call attention. Some aspects of Easter rituals, in particular actions with remains of the Easter meal, are well represented. At the same time, the brightest memories of the respondents are the memories of Didy and Radunytsia celebrations: in a slightly modified form, it still remains.

In the summer time, there are some points of interest in connection to Trinity Week for the researcher. In particular, though in a reduced form, information about the ritual of «Provody rusalky» is stored in the Ripky district. Instead, the celebration of Ivan Kupailo and the harvest rituals are very simplified and schematic.

Like everywhere in the Ukrainian folk calendar, autumn is not very expressive in the Ripky district. However, it is worth noting the local tradition of Mykhailove Chudo guy's roistering and the folk tales accompany this day.

Keywords: Eastern Polissia, Ripky district, spiritual culture, calendar customs and rituals.

Вступ. Традиційна календарно-побутова обрядовість є важливою складовою духовної культури етносу. Її дослідження не втратило актуальності донині, про що свідчить низка публікацій сучасних етнологів, фольклористів та етнолінгвістів як в Україні, так і за її межами. Усе ж, окремі локальні традиції, як це спостерігаємо й на прикладі Ріпкинського району Чернігівської області, залишаються мало або недостатньо повно висвітленими на сторінках спеціалізованої наукової літератури.

Мета цієї публікації — опис та характеристика традиційних календарно-побутових звичаїв та обрядів поліщуків Ріпкинщини. Для досягнення мети обрано хронологічно-проблемний принцип викладу матеріалу.

Відомості, що пропонуються увазі читача, автори зафіксували на теренах Ріпкинського району в липні—серпні 2017 р. як учасники Комплексної історико-етнографічної експедиції від Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф [1; 2]¹. За географією по-

ширення явищ духовної культури вони суттєво доповнюють той масив матеріалу з обсервованих нами теренів, що опублікований у ґрунтовній монографії Светлани Толстої [3], адже Ріпкинщина представлена у цій книзі лише селами Велика Вісь, Великий Зліїв, Сибереж і Старі Яриловичі.

Основна частина. Відлік зимовим святам починає *Введзе'нне'*. Про цей день на Ріпкинщині кажуть: «*Введзе'нне — робіт ледзе'нне*», — тобто починається справжня зима. Приурочених же до Введення звичаїв та обрядів у селах району ми не виявили.

Не надто багате в обрядово-звичаєвому контексті також свято *Андрея*. Прикметне воно лише нечисленними дівочими гаданнями:

- гадали за кілками плота: «*Ну, в нас не варажилі, а мама розказавала, що калісь — дівкі пасходілись да давай вже варажить. Калочки абнімалі, скулькі абхватіш калочкав. І одна абхватила — аж кривій калок. І вішла замуж за кривога. На Андрея*» (с. Даничі);

- «сіяли коноплі»: «*На Андрея ж то — каже: «Андрею, Андрею, я на тебе канепе'лькі сею. З кім буду ціє канепе'лькі браць, з тим буду веку даживаць».* На перекростку. У селі. Варажилі ж. Усе гурто'м дзе'вкі віходзець, і... І хлопци там із їмі. Нічим не валачила. На перекростак по'йдуть і сеють на перекросткі на асвальте і де хочеш» (с. Комарівка);

- стали «місток», після чого мав приснитися суждений: «*На Андрея — наверна ж варажилі. Я знаю? Мост слалі... через масток... Бралі кружку, налівали туду полную вады і какую-нібудь палачку лажлі. І загадуеш. А нас пять жіло на квартире. Так, адна: «Хі!», друга: «Хі!» І так і не пагадаєм*» (с. Пилипча);

- «закладали сон»: «*Андрей Первозванный, пріснісь міне сон православний, с кем век века ваць, таго в сне павідаць*». На Андрея варажи-

Євдокія Павлівна, 1935 р. народж.), *Петруші* (Лапутська Н, 1930 р. народж., уродженка с. Малий Зліїв; Лапутська Надія Іванівна, 1938 р. народж.), *Пилипча* (Сабакінських Валентина Іванівна, 1935 р. народж.), *Редьківка* (Васановець Віра Степанівна, 1938 р. народж.; Коваль Євдокія Дмитрівна, 1934 р. народж.), *Сибереж* (Кезля Марія Іванівна, 1926 р. народж.; Кезля Наталя Іванівна, 1955 р. народж.), *Суличівка* (Зубець Ганна Кирилівна, 1931 р. народж.).

¹ Записи здійснено у селах *Велика Вісь* (Ярош Анна Григорівна, 1933 р. народж.; Ярош Юлія Володимирівна, 1955 р. народж.), *Великий Зліїв* (Ткаченко Параска Іванівна, 1928 р. народж.), *Вербівка* (Євсієнко Любов Григорівна, 1947 р. народж., уродженка с. Павлівка; Сердюк Ольга Тихонівна, 1933 р. народж.), *Вертеча* (Царик Ніна Гаврилівна, 1942 р. народж.; Царик Олександра Миколаївна, 1949 р. народж.), *Вишневе* (Н, 1927 р. народж.), *Горностаївка* (Н, 1934 р. народж.; Горицька Тетяна Миколаївна, 1941 р. народж.; Горицький Іван Федорович, 1939 р. народж.; Певун Тетяна Петрівна, 1927 р. народж.), *Грабів* (Мозгова Марія Михайлівна, 1926 р. народж.; Мойсієнко Галина Борисівна, 1939 р. народж.), *Гуньківка* (Гринь Софія Петрівна, 1946 р. народж.), *Даничі* (Булаш Євдокія Дмитрівна, 1935 р. народж.), *Задеріївка* (Савенко Тетяна Дмитрівна, 1934 р. народж.), *Звеничів* (Костирко Михайло Іванович, 1937 р. народж.), *Комарівка* (Богуш Ганна Миколаївна, 1934 р. народж.; Галуза Надія Семенівна, 1934 р. народж.; Кривошіша Федір Олександрович, 1958 р. народж.), *Красківське* (Воробей Катерина Маркіянівна, 1939 р. народж., уродженка с. Борсуків Козелецького р-ну Чернігівської обл.; Гладка Ольга Олександрівна, 1935 р. народж.), *Ловинь* (Кириєнко Анастасія Василівна, 1924 р. народж.; Косаченко Галина Антонівна, 1935 р. народж.; Ручко Марія Володимирівна, 1939 р. народж.), *Лопатні* (Савенко Валентина Анатоліївна, 1938 р. народж.), *Миси* (Трихліб Михайло Іванович, 1932 р. народж.), *Мокрі Велички* (Ковтун Дмитро Андрійович, 1934 р. народж.), *Нові Яриловичі* (Ткаченко Лідія Михіївна, 1938 р. народж., уродженка с. Шевелівка), *Олешня* (Денисенко

лі ж...» (с. Задеріївка), «*Андрей Первазванний, прісніся сон православний! Из кем у паре стаяць — шоб міне тога в сне павідат*». Це ж каже: «*Лажуся я спать на Сіянскої гаре, трі ангели прі мене. Адзін читає, другий гавориць, а трецій слушає. Скажице мене, три ангели... (Тади вже прасі Андрея) сю ночку переначевать да такога дні даждать*». Тади на сон закладалісь так» (с. Великий Зліїв).

Про свята **Сави, Варвари й Миколи** повсюдно згадували лише приказки, як-от: «*Варвари ночи вварвалі*», «*Ва'ри ночи вварвалі, а дня втачили*», «*На Варвари гуло, на Саві мєло, а на Миколу замарозілася*».

Відносно насиченим явищами духовної культури на Ріпкинщині є **Колядний період**.

Як правило, надвечір'я найбільших січневих свят називали так: перед *Раждєством* — *Святвечір* (чи *Кутя*), на *Щедру'ху* — *Щодра кутя* і перед *Крещенієм* — *Галодна кутя*. Водночас у назвах спостерігається певна варіантність. Вечір перед *Різдвом* називали *Святвечір*, *Куця*, *Галодна* чи *По'сна кутя*, *перша Куця*. Перед Новим роком — *Що'дра кутя*, *Багата кутя*, *Щедру'ха*, *Щадруха*, *Щедруха*, *Щедраву'ха*, *друга Кутя*. Перед *Водохрещем* — *Галодна*, *По'сна кутя*, *третья Кутя*.

Усі два тижні Коляд побутувала заборона на певні види роботи: «*Две неделі як празнік начинаецца — дак святіе вечери — нельзя ні шить, ні прасті, нічога рабіть вже тагди*». Наслідком порушення заборони могло стати каліцтво: «*Ну, так шить нельзя уже начінається еслі Раждєство, раждєственскіє дні. Там скока дней. Больше неделі не шьют, нічо не делают. Щітают — святые вечера. Асобенно вечером. Еслі дньом можна рабіть, в вечером — нет. Ну, дапустім, шить нельзя. Есть же так, шо в палаженіі ходіт женціна і взяла якусь рукавіцу — прішла пальчік. Раждається ребьонк — у него не пять, а шесть пальчікав. Бо прішла. Вот, і такое была*» (с. Пилипчга).

Звичай готувати на **Святвечір** 12 страв зафіксовано лише у с. Велика Вісь: «*Було, шо дванадцять. І борщ, і каша, і кутя сая, і ше шось гатовілі. Мо', ла'дкі якіє пеклі... Узвар — яблакі ж насушиш...*». Як правило ж, кількість страв не була регламентованою.

Кутю готували ячну, пшенична була радше винытком. Перед споживанням додавали цукру, тертого маку, нерідко заправляли узваром. Старку з куті подекуди давали «*і карове, і свиня'м, і кура'м, — усем*» (с. Велика Вісь), «*ку'рачкам аддавалі, шоби яйца неслі' ку'рачки*» (с. Олешня); у с. Миси виявлено відомості, що верх куті клали на покуть.

На покуть (на святий *вугал*, на *кут*) стелили отаву, ставили туди кутю (чи кутю й узвар), зверху клали окраєць хліба. Хліб по святах віддавали худобі, сіно також згодовували худобі або підмощували під квочку: «*Пакамель да вечері — кутю ста'влялі пад ікони на сєно. У кут. І ше й наверх — кусочек хлеба. А той хлеб — карове аддавалі*» (с. Вербівка), «*Сєна поклад такий був, кубельце. А таді куця там в гаршочку, хлеба кусок, і начує. Кутю [на Різдво] Курам. І сами їли. Сєна карове атдавалі*» (с. Грабів), «*На сїна ж кутю ставлялі. Кусочек хлеба, крайчік, і солі. Ну, а таді худобі ж атдавалі. Ілі уже той кусочак хлеба ляжить — іше й треця Кутя, да вже после трецей Куці атдавалі. А сєна вже ж хавалі да клалі, кажуть, квактухам — шоб добре виводілісь*» (с. Даничі), «*Ну, там, во'зьмуть мали'й гаршочак, для зако'ну, ізварать — так, шоб папробувать. Зва'раць, віцягнуць із пе'чи, сенца' на кут паложать, гнєдечка із сєна було ж зразу зробленеє, і гаршоцек туди ста'вляюць. Бралі ж трапачку, бо з пе'чи ж віцягалі, дак оно ж гараче, а хто — рукавіцями вітягав. Акрайчик хлеба лажилі да сольки. Лежало воно, па-моєму, покі ж вже вся Куця тая не пра'йдзе. І сєна тее лежала, і акрайчик хлеба. Ну, празнік ось той, Каля'ди канчаюцца, і тади кутю тую убіраюць да паєдяць, а хлебец і солька так вже й лежиць, а тади, як вже при'йдзе цей канець празніка, дак убірають. Раздвє'нний день уже, завецца. Аддавалі карові. І сєна карове вікідалі» (с. Комарівка).*

У с. Пилипчга кутю накривали хлібом, печеним на пательні, — скаваро'дніком; у с. Великий Зліїв — піражком: «*Куця з єчме'ню. То'вклі. Верх ізнімали да вже ж клалі тамакі на тарелку адзельна, да тади тоже елі, да мак же шоб був абєзацельна м'ятій у том... Куцю із пе'чи вже ж несе, да... узвар у куток, і туди сєна, і піражок туди кладзе, вже ж спече. Хлеб же печеш — дак і піражок іспечеш. До'вгенькій. І лежиць йон уже на*

той куциє, і взвар же там стаїць. Верна, як кончіцца празнік, дак уже його тади, мо', кришили чи кура'м, чи куди. Весь празнік лежав».

У с. Миси на покуті на сіно клали вершка від куті, а також посоленого вершка, зрізаного з хлібини. Їх тримали аж до першого весняного випасу худоби: «Першу ложку куті ізбірало, прига'ркі тие, і на ку'та лажилі там салому, сенцо лежало, а тади вже послі цього, дак када каровку віганяєм на пашу, дак аддавалі каровци сенцо' тее і сольку (солька тамакі і хлє'бец). Хлебінка не лежала, а зве'рху скариначка зрезана, і всьо. Ізве'рху, загарана така, верх. І лажилі туди сольку... Када віганялі, дак аддавалі. І пригаркі тие ад куті тоже тамакі, на саломку, просто так. Ано ж — сенцо', дак на сенцо... А тади усьо сабірало і — каровци у кармушечку ілі в веде'рце висиплять. Як пас-ті віганялі».

Кутю на покуть дехто ніс «не голими руками», мовляв, «треба абезацельна трапачкаю якоюсь, — шоб добре радзіла, далжно» (с. Велика Вісь).

У сс. Великий Зліїв, Гуньківка, Даничі, Красківське, несучи кутю на «гніздо» із сіна, квоктали, присідали, імітуючи квочку: «І сена клали, і сноп, і кутю ставили. І квактали, гнездо рабіли, там у нас була баба такая смешная, і начинає квактать, шоб вже кури квактали, шоб несли'ся. Сіно як гніздечко. Кутя у гаршкю. Такій, як макотра, толькі гарщок. Сіно це виносіла і тоді клала, як курица... вже в гніздо. Шоб курица як сяде. І ше й така смешненна баба була, шо й квактала. Ко-ко-ко-ко! І ше шось і приказувала» (с. Красківське), «На Куттю — із сена рабілі гнездзечка такеє... Дак несе мама, і: «Іді, куття, на покуть, а ти, взвар, іді на базар по сахар». І присідали ж іще, шоб кури саділіся на яйца. Отак іде і... Ну, так трошкі... [навприсяд]» (с. Гуньківка).

Подекуди пригадують, що колись на покуті ставили житнього снопа, як варіант — зажинкового (сс. Грабів, Комарівка, Красківське, Ловинь, Лопатні, Миси, Нові Яриловичі, Пилипча; у с. Пилипча його назвали де'духам). По святах сніпка вимолочували, зерно брали на засів, а солону кидали корові (у Нових Яриловичах нею перев'язували садовину). Натомість у сс. Вербівка, Вишневе, Велика Вісь, Гуньківка, Олешня стверджували, що сніпка на Святвечір не ставили, тільки після зажинок.

На Кутю за інеем чи снігом передбачали врожай: «Ну, се ж уже на Куцю глядзєлі — як багата інєі, дак вражайний год» (с. Даничі), «Ну кажуть же, як снег іде на Кутю якую, значить, буде уражай. А як не іде нічога, значить, пустий буде год, неуражайний» (с. Ловинь), «Ну, це вже ж як на Куцю снег іде, значить, у лесі гріби будуць» (с. Олешня).

Повсюдно добре пам'ятають про звичай перед Вечерею «гукати Мороза». Господар чи діти кликали: «Мароз, Мароз, іді куци єсці! У Петровку не хадзі, гарбу'з, гурков, картоплі не марозь!» (с. Задеріївка), «Мароз-Мароз, іді куце єсці! А в Петровку не бувай, бо будом железними пугамі біць!» (с. Редьківка) тощо. Спорадично Мороза гукали на всі три Куті, однак звикло — на Різдвяну.

Подекуди кликали Мороза, ще тільки-но поставивши кутю на покуть (с. Комарівка), часто — за столом безпосередньо перед вечерею (сс. Велика Вісь, Миси, Олешня, Сибереж), трапляється — що у вікно (сс. Пилипча, Суличівка), у комин (сс. Великий Зліїв, Вербівка), нерідко ж його гукали надворі (сс. Вербівка, Ловинь, Мокрі Велички, Нові Яриловичі). Гукаючи Мороза в хаті, стукали рукою в стіну чи у вікно, ложкою по віконній рамі, «качолкаю» по столу чи в покутній вугол. Якщо гукали надворі, то рукою чи «качолкою» стукали у ворота. У сс. Велика Вісь і Редьківка для Мороза на вікно ставили «ложку куті», а в с. Мокрі Велички, кличучи, тримали горщик з кутею.

Першу ложку куті їв господар, за ним усі хатні.

У с. Комарівка до Вечері кликали покійних: «Ну, звалі ж... Ну, ідзєть да нас вечераць. Називаєм там уже, чи Іван, чи Міхаль, чи Раман, чи шо... ідзєть да нас куце єсці. Ложкі клалі...» Звикло ж їм лише залишали вечерю, не прибираючи на столі на ніч: «Шоб прихо'ділі ж мертвеци і абедалі. І ло'жкі даже... Бо разказувалі, шо одна ло'жкі па-забірала, і то єй сніцца, шо — наста'вляла всяго, а ложек нема. Ну, паєсиш, і ло'жкі брасалі. Сваі лошки, на сталє» (с. Велика Вісь), «Аставалось. Бо ж кажуть, шоб іще ж тії приходілі, — родічі, — єсті. Пакойнікі. То ложек не убіралі і куця аставалася. Ложку одну, там, две паложакць. Як вечераюць. [Їжу на другий день] Худобі оддаси, куди ж» (с. Даничі).

Зранку на **Раждество** рештки зі столу згодовували худобі. Подекуди ж спеціально носили корові хліб та кутю: «Ну, асталася куця, дак тади насілі і хлеб, і куці ж аставілі. На хлебчику. І тади з хлє'бцем з тим насілі і адда'лі» (с. Комарівка).

Зрідка трапляються згадки про те, що «на Раждество сади ав'язавалі сенам...» (с. Горностаївка). Також пригадують, що неродючі плодові дерева лякали: «Сакіру брав, да й це каже — я цебе зрубаю. Дак яно й уродзіць тади на другій год» (с. Великий Зліїв), «Дак сакіраю пужалі. «О, — каже, — не будзеш радзіць — голуву атрубаю». Отак казали. І сакіраю замахувалі вже на тее дзерава. Ну, кажущь, шо яно... чі яно й так уже, ад природи, родзіць, а мо', й спужаєцца» (с. Сибереж).

На **Щедруху** кутю спорадично робили скоромну — з «жиром» чи маслом (сс. Велика Вісь, Даничі, Комарівка, Ловинь, Олешня).

Дівчата на Багату кутю гадали: «На Щедру'ху, дак уже з млінцом вібегав — каго стренєш. Я Івана стрела — в мене' Іван був» (с. Великий Зліїв). Гадати могли й на всі три Куті, але як правило, крім Щедрухи, звикло гадали ще перед Водохрещем і на Андрія.

Увечері ходили щадравальнікі — співали щодрика: «Дак то ж на Щадруху увечері — да аде'юцца хто в україньське, хто в циганське, і ходять» (с. Ловинь), «Прийдут, у нас первий день, так щодрика ж пають: «Щодрик, щодрик, щедравіца, з медам добра паляніца, а без меду не така, дай, дядька, первака! А ти, цьотка, грошей, твій дядька хароший! Святий вечор! Добрий вечор!» Їм дають...» (с. Грабів), «Щодрик-ведрик, дайце вареник, дайце кавбасу, дак дадому атнесу» (с. Велика Вісь). Давніх адресних щедрівок на Ріпкинщині майже не пам'ятають, хоча в минулому вони тут і побутовали.

На **Новий рік** (на Засеву'ху) ходили засевальнікі. Їх пригощали цукерками, печивом. Засіяне зерно на наступний день змітали й віддавали курям: «Йдуть засявають утрам: «Сею, сею, пасяваю! З Новим годам вас ветаю!» І всьо. Зерно курам атдавали. Всю няделю ходяць засявають, падметаеш, тади вже на завтра отдасі, да й...» (с. Грабів).

Воліли, щоб на Новий рік першим до хати зайшов молодий мужчина, натомість остерігалися приходу жінок: «Ну, це ж як засеваюць, да коб мужчина

увойшов, да й маладий, шоб не балєв. Ну, девачка, дак ще нічога, а женщину не хателі, буде пагана. Лучче, шоб мужчина зайшов первий» (с. Даничі), «Ета — сеять, дак бабы не ходять. Ну, кажуть, шо женціне не паложена, і нікто не ходіт. А мальчікі» (с. Пилипча), «На Засевуху вже хто первий мужчіна за'йде у хату, дак то уже щаслівий» (с. Сибереж). У с. Комарівка виявлено вірування, що від статі того, хто зайшов на Новий рік у хату, залежить стать майбутнього теляти: «Ну, кажуть, як мужчіна за'йде вперод, да карова це'льна, дак буде бичок. А як женщина, дак буде телічка. Ну, це ж на засеванне».

Як і перед Різдом, на **Галодну кутю** перед Водохрещем варили пісну кутю і робили вечерю. Прийшовши з водосвяття, трохи свяченої води лляли у колодязь, давали напитися корові, дехто навіть кропив поле.

Подекуди (сс. Велика Вісь, Сибереж) до Голодної куті приурочувались дівочі гадання: кидали взуття з ноги за ворота, куди носком впаде; кидали чобітка через стріху, і «хто далєй кінє, той первий замуж вїйдзе»; діставали наосліп записки з іменами хлопців; рахували «штикети», чи до пари; виходили з першим млинцем за пазухою надвір, питаючи ім'я першого зустрічного, тощо.

На **Крещення** подекуди проставляли на хаті крейдою хрестики: «Це вже ж хрестіки рабилі крейдаю на ро'зі, на куту', і всяка. Ну, шоб вже сахраняв Бог. Пака вже перед празнікам, перед Паскаю хати белілі, да тади вже ж прибіралі» (с. Олешня). У с. Велика Вісь з церкви приносили охоронні записки: «Ну, як на Кращеніє, як при'йдзеш із церкви. Ми хрестікав не ставім, а з церкви на бумажках пішуць: «Боже, благаславі вхадзящаго в сеї дом. Боже, защиці і сахрані пребивающаго в сем доме».

День після різдвяних свят називали **Раздзвє'нскій** (Раждзвє'нний, Раздвє'нний, Рєздвє'нскій). Цим днем завершувались різдвяні свята, вже починали прясти: «Раждзвє'нний дзєнь. Ну то вже тади вносілі кудєлю, вносілі самапрадкі, вже гатовіліся прасці» (с. Великий Зліїв), «Раздзвє'нскій дзєнь — ну, як пападе. Сьомага ж Раждество. А тади вже ж — Раздзвє'нскій дзєнь — не пралі ж две недзєлі. Дак так і казали: «Прішов Раздзвє'нскій дзєнь, да шоб був пачинак, як пень». То ж булі самапрадкі

в каго, а хто — на верещано'. Отак круциш і смі- каєш. І я вже — да суседзяв пайду — мене зро- бець кудзєлю, і я пашла на по'прадкі» (с. Вели- ка Вісь).

На **Стре'ченне**, як повсюдно вірили, «зіма з ле- там стрекаюцца». У цей день приглядалися до по- годи: «Як ловка пагода, значить, буде весна ран- ня» (с. Комарівка). Дивилися на те, які бурульки: «Як на Стречення довгіє стрелкі, дак васна за- тяжная буде» (с. Даничі). Широко відомі варіан- ти приказки про півня й вола: «Як петух нап'єцца на Стреченне вади із криши, значить, буде вже рання весна» (с. Олешня), «На Стреченне певень нап'єцца, а на Благовещенне вол» (с. Горностаївка), «Як да Стре'ченне вол нап'єцца вади із калюжи, дак после Стреченне і петух не нап'єцца» (с. Ко- марівка), «Як да Стречення напівся вол, дак послі Стречення і певню зацепіць. А як не нап'єцца і пе- вень, дак послі Стречення і вол нап'єцца» (с. Ве- ликий Зліїв).

Стрітенську свічку світили у хаті як оберег від блискавки, граду: «Ад грому... ну сейчас же свечеч- кі еті гразавьє. Шо священнік правіт на Стре- ченне...» (с. Пилипча), «Як ішла вже хмара з гра- дам — хто в церкву хадів, дак станавлі све'чкі» (с. Вертеча), «Ну, це ж світили свічки на Стрі- тення. І цю свічку ж завжди берегли й ставили, коли блискавка і грім» (с. Велика Вісь).

Свято **Власа** знають, проте ніяких звичаїв у цей день не відзначено: «Ну, Влас — празнік — є, ну ми єго не празнуєм» (с. Даничі).

На **Ма'сяну** (Ма'слєну) їли зі сметаною блі- ни, млінци, варенікі з сиром. У с. Редьківка зафік- совано звичай «проводжати Масляну» катанням на санках чи на возі: «Каня уберуть, па сєлю єдуть, спєють там... Ну, уже праважалі Ма'слєну. Ну, дугу тую абтєє... украсять цвєтка'мі. Запрага- лі у воз чи в сані, якая ж пагода, садяцца і єдуть, спєють... Ну, па сєлу ж. Збіраліся... знаєє ж... маладьож. Хто варенічков налєпят, хто чоґо. Ма'слєна...»

Широко відомий у селах району масничий зви- чай «Колодки». Суть звичаю полягала у тому, що той, кому причепили до ноги дерев'яну колодку (іноді поліно, а іноді й колоду), мусив відкупити- ся могоричем. Здебільшого колодку чіпляли па- рубкам, що довго не одружувались: «Колодку ве-

зали. Шутіли всяк да казали, шо хватить ха- дить нежанатаму. А тягни ось, як не женився до цього часу» (с. Вербівка), «Пад сталом калод- ку парабка'м прів'язавалі дзє'вкі. Було такєє. Прі майом уже ведаму я цього не знаю» (с. Гуньківка), «Цєє було, цєє я чула тожа. Дак хлопци ж, як нежанатий хлопец, дак саберуцца другіє хлопци да при'йдуть — чоґо ти не женівсь? Ану — да- вай калодку причеплюваць. Цягнуць калодку, на- стаяццу калодку, тади за ногу причеплююць. Да пасмеюцца, да па чарці випілі да й пашлі. Шут- кі такіє булі» (с. Задеріївка).

Трапляється модифікований варіант звичаю, за якого замість колодки нежонатих перев'язували хустинками (с. Сибереж). Повоєнною видозміною, спричиненою дефіцитом чоловіків, є чіпляння колод- ки усім неодруженим: «Вже ж асталася — не ви- йшла замуж, не женився — значіт, калодку єму прівязивают» (сс. Даничі, Красківське). Як суттє- ве спрощення варто сприймати варіант, коли, вима- гаючи могоричу, «каво паймают, того прів'язут, і тягне» (сс. Велика Вісь, Петруші, Суличівка). Час- то ж «Колодку» сприймають просто як давню «гуль- ню», коли «в кого' велікіє ха'ти булі да дє'вки булі, дак вечерамі збіралісь, гулялі».

На початок **Посту** дехто міняв горщики на нові, аби не містили й краплі жиру. Трапляється заборона щось пекти у перший тиждень Посту, інші ж пе- кли пісні коржикі: «Перва недзєля — строга не- дзєля. Нє печєцца нічоґа. Ні коржиків, нічоґа не пекуць» (с. Горностаївка), «Ну, то ж по'стувалі... Калісь пє'клі каржі у пє'чи» (с. Комарівка), «Пє'клі коржикі, дак по'снїє. Цє такіє коржикі пє'клі: от, банку адкриюць з памідорав, а там же сок... Дак дєсят' ложек беруть із памідорав соку того', і дєсят' ложек алєю, і замєшують, сахарку ж туди...» (с. Редьківка).

Дехто у перший день Посту навіть не розмовляв: «Наша бабуся така була дуже... ну, ходила в церк- ву. І в перший день Посту, так це ж, шоб мовча- ти, не говорити, їсти нічоґо в перший день, на- віть до вечора. Бо це ж гріх — багато говорити» (с. Велика Вісь).

Строгого посту також дотримувалися в останній тиждень, дехто «обрікався» й індивідуально на певні дні: «Мая баба калісь абреклася... У є'ї дзіця адно бальнєє було, дак пака пєшкі нє данє'сці, шо пака

само не да'їдзє, — дак усе п'ятниці по'стувала. Все п'ятниці, скулькі не було. Слівку, хлеба кусочек, — і так дзень ходзіць» (с. Великий Зліїв).

До Великодня куделі вже не мало бути у хаті, інакше, як жартома лякали дівчат, її спалить священик: «Я снавала калісь. У нас билі сновниці — там, у мами. Такіє дві жердкі, такая довгувата була, може, шість метров, не знаю. Ну, метров шість було. Булі жердкі такіє, і спеціальна стойкі стаялі с палачками. Дак пріду с школи, а бабі ж там попріходять снавать уже, там, соседі. Хати ж пагарелі, не було в ніх. А в нас хата старінна, дак булі сновниці тие старіє. Дак я ж любіла сновваць. В п'ятницю не пралі, — маталі катушкі. К первamu дню празніка, наверна. Ну, це ж... а чи перед Паскай... Виносілі, шоб не було кудзелі. Стараліся, шоб папрасті, і тади вінесті вже. Бо я знаю, шо казалі: «Треба вінесті... спра'сці куделю, бо батюшка спаліць» (с. Даничі). Також самопрядку виносили з хати на неділю: «Калі начиналі ткать? Калі Пост начинаєцца. Кросна у Пост ткалі. Покі пост да Паскі. Ну, у нядзелю в'абце вино'сілі з хати» (с. Сибереж).

Явдокі (Явдохі, Євдохі, Євдокі) вважають початком весни, про що свідчать загальновідомі приказки «Явдокі — зіми не докі» та «На Євдокі вади па бокі», а також свідчення, мовляв: «На Явдокі вже адходіть каренец, із землі» (с. Суличівка), «Вже на Євдокі пачинає корень ачуня'ть» (с. Великий Зліїв). Як і за Стрітінням, за Явдохою визначали подальшу погоду: «Казалі, шо як на Євдокі вол нап'єцца, дак і петух не нап'єцца послі Євдокі. Або — ветер, дак буде ве'трана весна» (с. Редьківка), «Гляделі на Євдокі, шо якая пагода. Чи ве'трана, чи сонячна, чи як хмарна пагода, — дак така буде і навесне» (с. Редьківка), «На Явдокі, да се ж — зіми не докі вже. Да як снег уже буде ідті, дак гріби будуть. А як не буде снег, дак жарка'я буде осень, не буде грібов» (с. Даничі).

У с. Комарівка виявлено ключовий вислів оповідки, добре відомої на Західному Поліссі про зимові присвятки Сави, Варвари та ін.: «Ну, каже — «Євдоха, Євдоха, калі б ти не євдо'чила да куделю кундо'чила. Дак було б і пакрі'вала».

На **Сарака'** (у с. Горностаївка — Саро'кі) сорока встигає вже покласти сорок паличок на гніздо:

«Ну, це ж сарока давжна сорок палак пріне'сті кубло памастіть. Ну, кубло ісав'є, шоб уже ж було де не'стіся» (с. Комарівка), «На Сарака, дак уже сарока сорок палак на кубло паложциць» (с. Великий Зліїв).

Від цього дня ще буває сорок морозів: «Сарака' — дак сорок марозав іще буває послі Сарака, двадцять другого апреля» (с. Великий Зліїв).

Повсюдно на Ріпкинщині фіксується традиція на Сорок святих варити сорок вареників (рідше пекти сорок пиріжків) з сиром, вишнями, яблуками, капустаю тощо. У с. Горностаївка мотивували цей звичай тим, шоб знайти яйця дикої качки: «На Саро'кі — варенікі ж, казалі, шо сорок варенікав. Сорок піражков. А сорок... то ж, як кажуть, сорок паклонав, дак... чи піражков сорок, дак на'їдзеш... калі... ото ж вуткі не'слісь, — шоб яйца найті. Найці шоб кубло із яйцями» (с. Горностаївка).

Виявлено традицію класти в один вареник монетку чи що інше: кому трапиться, той «щасливий»: «На Сарака вареники варили, канешно. І з сиром, і з маком, і з яблоками, і з павідлом. Сорок штук. Щиталось так: хазяїну десять, таму сину, старшаму, восем, свекрусі дев'ять, бо це саміє главніє, а детям уже як виїде, яка сем'я. Но главне було — хазяїну. Капійку у вареник клали. У кого' ж уже у варенику на'їдецца та капійка, значить, це уже щитали, са'мий буде щасливий. Дак це він уже її беріг... Казали — бережи, бо це ж твоя... ну, як путьовка в життя. Дак берегли, у капілачку, нікуди не девали» (с. Красківське), «На Сорока — сорок варенікав пеклі. Ну, адін даже закладывалі, шоб на счастье було. Ну, шось. Фасоліну можна залажіть, манетку, там... Ну, счастье в житті» (с. Велика Вісь).

У с. Велика Вісь «на Сарака уносілі картошку у хату, шоб прарасла. Це шоб було сорок картоплін пад ка'лівам (під корчем. — В. Г.)».

Прикмети і приказки, пов'язані з днем **Алексея Цьоплого** (Лексей, Алексей), зорієнтовані на зміну погоди, насамперед на початок льодоходу: «Якій он цьоплий? Ве'траний, наабарот. Вецьор, як Алексей» (с. Горностаївка), «А на Алексей — вада ідзе вже с Ідрца (то озеро вже ж). На Алексей льод... Алексей ре'ку ламає. Так казалі» (с. Великий Зліїв), «Алексей реку ломіць, льод. Алексей веслом, а риба хвостом» (с. Горностаївка).

Від цього дня подекуди починали сіяти розсаду, з Теплим Олексієм співвідносять і приліт буслів (с. Суличівка).

До буслів, що поверталися з вирію, діти кричали: «Бусел, бусел, — калесо'м! Тваї дзеці за лесом! Палавіна у авсе, палавіна у жиці — треба бусла вбиці» (с. Сибереж), «Бусел, бусел, — калесом! Тваї діти за лесом! Чи все, чи не все: палавіна ув авсе, палавіна в жиці — треба їх пабіці» (с. Комарівка) тощо.

Повсюдно вважали доброю ознакою вперше навесні побачити бусла, коли ходить або в леті: «Як он лятає, значіт, ти будешь летаць...», — на томість коли сидить — «дак на паганає, будешь балезнават». Також добре було побачити буслів у парі: «Єслі пара летіт, значіт, будешь у парі. А єслі адін, дак будешь адінокій». Невдалою, на противагу буслам, сприймали зустріч із журавлями: «Як побачиш журавля, дак буде чужлі'вее лета» (с. Гуньківка), «Журавлі первіє пабачиш, дак будешь журицца год» (с. Великий Зліїв). Побутує й уявлення, що якщо ти, йдучи у гурті, перший побачив буслів, чи качок, чи журавлів, то це «к дабру» (с. Красківське).

Коли навесні чули перший грім, повсюдно на Ріпкинщині притулялися спиною до дерева чи до хатньої стіни або вугла, щоб спина не боліла. У с. Велика Вісь так само робили й тоді, коли уперше бачили бусла.

Як перший раз чули зозулю, лічили роки: «Зазуля-зазуля, скажи, скільки мені ще жить асталось». Також трусили у кишені грішми, приказуючи: «Кукушка, кукушка! Накуй мені грошей повний карман!» (с. Велика Вісь) чи «В мене' є гроши! В мене' є гроши!» (с. Великий Зліїв).

Навесні люди наслідували голоси птахів, мов передражняючи їх: «Вже, казалі, як ластавка приляцела, дак уже це, щитай, весна. І салавей вже як запев, дак це вже весна. І ото вже... Мой дзед уже вийдзє: «Трєпечу'-трєпечу', — мужики в полі самагонку гоняць, гарєлку п'юць, — а я пахлєщу-пахлєщу нізчи'мнага барщю — у жопі ріпиць!» — так уже падражнювала... Журавлі — дак манілі: «Курли-курли!..» А як гусі, дак: «Гу-лю-лю!» — манілі, «Гулі-гулі-гулєчки! Гу-лю-лю-лю!» (с. Великий Зліїв). Дещо невиразно звучить на Ріпкинщині уривок відомого уявлення, що ластівку з ви-

рію несе на крилах інший птах: «Казалі, шо бусел... Кулік лециць... Ластавка у його лециць на крилах. Дак не знаю як. Шо бусел лециць, а у його' на крилах ластавка. Бо яна сама не далециць» (с. Великий Зліїв).

До **Благовещення** повсюдно «не варушаць» землі (не копали, не орали й не городилися), тому що «да Благовещення земля аддыхає», «земля спіць».

Якби хто загородив на Благовіщення — не буде дощу: «Да Благов'ещення як загородиш — не буде дащу. І калісь, казалі, вікопували ставби і дощ був» (с. Ловинь), «Цє ж послі Благовещення націнають толькі землю трогать. Да Благовещення не паложено було. І калкі биць тоже. Шо загородиш, дак дощ не йдзє. Разломувалі. Як хтось прашка'пицца, так сейчас прі'дуць разто...» (с. Олешня).

Щойно від Благовіщення дозволялося й ходити по землі босому (а також купатися): «Купатса і хадіть босым, по-моєму, ад Благовещеня. Як Благовещеня прашло — всьо: вылятаєм босые, голые — і па уліце. Раньше ж прайде дощ — так пар такой ідьот із лужі, шо пазадрипуємось! Ну, ше ж купаться холадна. А по уліце — дощ прайде — лужі. Отакая жара, да ета...» (с. Пилипча).

Як і на Паску, на Благовіщення нібито *іграє сонце*.

Трапляються відомості, що на Благовіщення випікали спеціальне печиво. У с. Сибереж це були специфічної форми пиріжки: «На Благовещення пе'клі піражкі, такіє давгенькіє, заклад'лі вішні усере'дїну чи варенне, заве'рчувалі, і пе'клі». У двох інших випадках маємо не надто чіткі згадки про випікання «жайворонків»: «На Благовещення птїчкі якієсь, по-моєму, пе'клі. Да, жавараначкі, шось такєє помню. От, тоже ж, наверна, в поле виходілі... Я вже ж не знаю» (с. Гуньківка), «Жайваранкі пеклі. Дак то я не знаю, калі ся. Забула. Не на Сорока» (с. Велика Вісь).

Як і на Благовіщення, від роботи утримувалися і наступного дня — на **Благавесніка** (сс. Комарівка, Редьківка).

Спорадично у селах району пригадували про традицію на **Хресній неділі** (Хре'сна недєля, Перехре'сна недєля, Перекро'сна недєля; на цьому тижні — Хре'сна серєда) випікати крєсти, піражкі.

У сс. Вербівка й Горностаївка у «хрєстика» закладали монєтку, так само, як подекуди у варєника на «Сорока»: «Ну, ета ж пе'клі... Хре'сна не-

деля єсть перед Паскаю. Тади ж і пе'кклі. Я їх не пе'кла, а свєкруха пе'кла мая, і ше й капеєчку вло'жувала туди, шоб хто найдьот, той щасливий буде» (с. Вербівка), «Ета ж на Перекроснай недзєле, пра'йдзе палавіна Поста, дак тада пекуць крести, і в крест укладувалі капеїку. Шоб — хто віцяне — дак щасливий. Єдят, да і всьо. Де'тям напечеш, і адну капеїку в адін крестік...» (с. Горностаївка).

У с. Гуньківка з «пиріжком» оратай виходив навесні у поле: «А ще ж — циє піражкі пе'кклі... коли... на Хре'сноій недєлі, наведено... Да, пе'кклі піражкі, шо тади ж у поле віходілі з ним пахаць... Первій раз — ішов аратай із тим піражком у поле пахаць...»

У **Ве'рбну недзєлю**, освятивши у церкві гілля верби, удома вдаряли лазінаю домашніх, а особливо дітей: «шоб расло», «шоб дужєє було». При цьому тричі приказували слова побажання. Зазвичай казали: «Не я б'ю, верба б'є», — пригадують і складніші формули: «Не я б'ю, верба б'є! Якая? Святая! Будь здорова, як верба, а бістра, як вада!» (с. Грабів), «Ве'рба б'є, не я б'ю, а там недалєчка краснає яєчка. Будь здорова, як земля, і сільна, як вада» (с. Горностаївка). Заходили з вербою і до корови: «Па худобіне цопала ж лазінкаю. Ну, приказувала шось, да вже забулася» (с. Петруші), «Ну, скаціну билі, шоб паслушина'я була. І так і каждого, шоб і дужи'й був, здоровий» (с. Олешня).

Освячену вербу ставили на покуті як оберег, зокрема від блискавки: «Лазінку — це ж на Вербной у церкву ходіш светіть лазінкі з верби. Тади рубалі спеціальна. Пасве'тят їх, każde пріходіт, і тую лазінку во'зьме, і таєю лазінкаю — в хату приносілі, на ку'та ставілі» (с. Миси), «Лазінка в хаті, шоб гром не вдарав» (с. Суличівка), «Ну, та ж кажуть, шоб не вдарало, дак нада святу вербу ставляць у хаті» (с. Даничі). Від граду гілочку свяченої верби і рогача кидали надвір: «Ад граду вербу свячоную, ві'лкі вікідали. Тиє віли, шо у печку ставіть гаршкі» (с. Горностаївка).

Охороняла свячена верба й худобу: «Мі ве'рбу святілі, дапустім, дак пасве'тім — і у хлєве застиркно'м. Карову паглядім па спінци, так — сюди-туди, наче хрестом. І тади застиркно'м у сараї. Ну, шоб добре було. Нічога не приказувалі, а паглядім карову так три ра'зи па спіне, хрестом,

і — вербічку тую... На сте'ну, так, шоб на сте-не вана була» (с. Комарівка). Повсюдно освяченою вербою уперше виганяли корову на пашу.

У **Чистий четвер** до схід сонця милися, відтак прибирали у хаті, усюди вимітали, білили тощо: «Да сход сонца у Чистий чацьвер шоб умиваліся все. Шоб чистіє, шоб не балєлі, мо'. Прибирали ж ік Чистаму...» (с. Задеріївка), «В Чистий четвер стараліся усі до схід сонца покупацца, паміцца, голову паміть да сход сонца. Старалі жєнціни цєє. Ну, шоб чистому бутъ» (с. Лопатні).

У с. Пилипча виявлено своєрідне окреслення для умивання до схід сонця: «В Чистий Четвер нада пакупатса, пака ворон сваїх варанят не пакупає». У с. Ловинь воду після омовіння виливали на перехрєстя: «Ну, Чистий же четвер, дак нада паміцца да сход сонцу, на перєхросную дарогу воду віліт тую. Да схода сонца».

Обмітання хати (подекуди «за сонцем») мало ритуальний характер. Воно оберігало хату «від нечисті»: «Йшли да церкви в Чистий чацьвер і — з венікам кругом хати, та, да сонца. Я сама ж — хадзіла і адметала ж. Шоб нія'ка гадасць не йшла» (с. Петруші), «Чистий Чатвер. Мылісь все, всьо мылі, вымівалі. Смеття з хати выметалі. Шоб чіста було, ніяка гадасть сюда не падходіла» (с. Велика Вісь).

Крім загального прибирання, до схід сонця мили також і пе'кальну дежу (або ночви). У низці сіл виокремлюєтьсє специфічний обряд «говіння діжі». Діжку вимивали начисто, оперезували рушником і крайкою чи червоною стрічкою і виставляли надвір на якєсь узвишшя, наприклад на дерев'яну колодку, сушитися. Рідше діжку просушували у хаті на «почесному місці» — на столі чи коло столу: «А в Чистий Четвер нада, гаварят, діжу нада виставіть, шоб ана пагавєла. Виставлялі на парог, дапустім, у нас. Памієшь, всьо, віставішь гавіть. Вот. А патом забіраєшь у хату. Вже ана стоіть. Ето делалось в Чистий Четвер, до васход сонца. І діжа милася, і всьо. Крышку тоже мылі і выносілі на уліцу. Атдельно» (с. Пилипча), «Цєпер уже ж де'жі нема. Калісь була, пакойная мамка жи'ва була, дак тади ж де'жікі булі. І паску ана вже ж все... Дак віміє ана вже ж чістєнька, і хлеб пєкла у йой, і паскі пе'кла. Дак ато вже паміє ік Чистаму четвергу, шоб чістая була, аб'яже

бе'леньким тим, лентаю краснаю аб'яже дежку тую, і вже і стаяла така паску пе'кті» (с. Шелівка), «Дезжу' — вімілі. Шиб чиста дезжа' була. Дезжа' гавела. І рушніком абв'яжут чистим, лентаю, і шоб чи'стенечка — кажут, дезжа' гавее. Абв'язувалі. І краєчкаю, і рушніком, і... Шоб чиста дезжа'. І рушнік, і краєчка. Паставет на почотном месті. Мо', дзе на стале чия стала. Кажуць — дезжа' гавее. В хатє була. Рушнік чи'сцєнькій, палатєнцє. Ну, булі ж всякіє рушнікі. Хто й набожнік абв'яже...» (с. Великий Зліїв), «У Чистий чацьвер, оцє я знаю, шо дез'жу виносілі ставилі, наприклад, дєсь стовп такій, а тади рушніком абв'язувалі тую дез'жу, і сколькі ана стаяла, я не знаю. Ну, мо', палатєнцє якоє, чи набожнік, чи рушнік» (с. Задеріївка), «Треба, шоб да Чистаго четверга дежа' була чіста. Абв'язувалі, женціні каторіє абв'язувалі. Ну, був камунізм, дак ета рабілі тайно» (с. Комарівка), «Ну, Чистий чатвер — віносілі надвор дежку. Абмотувалі палатєнцєм і віносілі на тое, і ана начевала там в дварє. У середу. Напроть четверга. Тади забіралі. На чом паставєть. Любе палатєнцє. Закрита дежка була надварє. Я ще була малая» (с. Редьківка).

У с. Редьківка на діжі клали відрізаний від цілої хлібинки окраєць і сіль. Коли діжу забирали до хати, хліб-сіль згодовували худобі: «Чистий четвер. Дежа... Так єє — взавтра Чистий четвер — сьогодні дез'жу тую віміваюць, красівім такім застілають пове'рху, і булі такіє, називалі їх кра'йкі (отакіє, як оцє у мене' три пальчікі, ткалі), і аб'яжуть тую дез'жу, і да сонца віносілі. Дежа' гавела. Всегда так. Береш іцє ізвєчера, шоб яна була гатова. А заспіш... Віносілі утрам. Толькі да сходу сонца. І да вєчера яна стаїть, тади забірають. Ну, надварє дєсь паставєть на таком... калісь же дро'ва... У нас же кругом луг, лаза, кругом всякіє черналоз, белалоз, — всякіє... Дров тих навозять, нарубають і складають пад хлевом пад навєс. І — дез'жу тую паставєть. Ну, то будьде, там. Мо', ще де яка калодачка там така... [На віко] Хлєб лажилі. Да. І сольку. [Потім] Ну, забіралі аддавалі худобі. Як забралі, дак ідуть дають. [Хліб] Абікнавенний, толькі адрежуть з целої хлібинкі. Крайчік, крайчік, ну шоб целєнька була баханочка. Ну, буває так, шо нємає хлє-

ба, дак перевє'рнєш, ну редка так буває. Соль несвячоноя, в баначку набіраєм...»

Схоже робили й у с. Гуньківка. Тут так само після «говіння» віддавали «пиріжок» з сіллю корові: «Гавєть віносілі. Міла мама... Я цє добре знаю, бо хлєб же пе'клі без канца ж, — міла хараше їє, і вже ж і віскребала там, і все, — абв'язувала рушніком дез'жу, і да сходу сонца... Клала піражок якісь, — шось клала ж іцє. І віносіла — висока так ста'вляла єє. То гавела дежа'. На рушнічок там, па-моєму. Шось лажила іцє. Хлє'бец, па-моєму. Рушнічок так ізбоку, і канци ж вісять... І солька, па-моєму. А тади, наверна, аддавалі худобі єго, каровци».

У с. Миси також клали на віко хліб з сіллю, діжу просушували надворі на покутньому вуглі хати. Відомості з цього села засвідчують, що у Чистий четвер у діжу закладали нову закваску: «Ну, в Чистий четвер — милі дез'жу' і виносілі сюди надвор, ставилі є'ї на шось. Абв'язиваєм дез'жу. Рушнік такій здоровій був. Із вішивкаю абав'язкова. Гавела дежа. [На віко] Клалі хлє'бец. Із солькаю. А патом, памілі, і залажилі но'вую [закваску], і тади — на цєлий год. Абмилі їє, дежа' пагавела на вулиці... [На вулиці ставилі] На вуглє, як ікони. Ослоньчік поставіш... І она гавее».

Після Страсної служби (Стра'стя, Страсть) свічкою, яку запаленою приносили із церкви (стра'снаю свєчкаю), обносили господарство, символічно його перехрещували, на одвірках чи на стелі в куті перед іконами вичаджували хрестика, робили такого хрестика й у хліві біля худоби. Цей хрест мав апотропеїчну функцію: «Осьде крестік. (Показує. — В. Г.) На 'двірках. Захищають від всяких нечистих духів. І ад ведзьми, і ад паганаго чоловіка, од зглазу. А тоді на Паску засвічували ту свічку» (с. Велика Вісь), «Як Стра'стя було, приносилі агонь. Ну, крестікі рабілі над дверима. Шоб нечиста сіла не заходіла. А патом паставлять на стол, повєчерають...» (с. Редьківка).

У с. Горностаївка виявлено редукований варіант уявлення, згідно з яким у Чистий четвер при світлі страсної свічки можна було побачити домовика: «Є. Дамавіє. Ну, живут же, шо в ха'тах. Дзєсь у нас, мо', живе. Ето в ха'тах, шо присвєчувать нада... Є шо-то в хатє такоє... Всякєє, — і харошее й паганає. На чердаку дзєсь».

У с. Суличівка на ніч на Чистий четвер на столі залишали хліб і сіль: «Я знаю, що матка отак на Чистий четвер на стул паложить хлебінку да солить. На стул. Я й сама не знаю, для чого. Ну, рано, ра'ней встала, хлебінку палажіла, цвѣти палажіла, — цвѣти аддасть каровам, а хлебінку пареже да са'ми паєдїм».

По суті, Чистий четвер був основним днем приготування до Великодня. Власне ж відзначення свята розпочиналося зі Страсної служби: «Шоб уж до Чістаго четверга, шоб усе в хаце... Ше в Чістий четверг можна було міць, прібїраць. А вже ішли на Стра'стя ввечаре... [...] То вже начіналіся...» (с. Великий Зліїв).

У суботу пекли у керамічних макотрах, у пасашніках піч пасок (4—9) і фарбували цибулинням крашанкі («Цѣ ж, каже, цѣ Ісуса Христа кров така кра'сненькая. А чого ж кра'сяць тие єєшкі красним?» — с. Задеріївка). Здобну паску з пшеничного борошна замішували на молоці, у тісто додавали яйця, цукор.

Наверху тієї паски, яку понесуть освячувати, формували хрестика з тіста, іноді декорували децю вигадливіше, виробляючи коси, лістікі, розачкі. Зверху змащували яєшним білком. У с. Велика Вісь паски пекли не надто здобні й солодкі: «Шоб їсти і салом, і з м'ясом, і з ковбасою. Казали: «Треба їсти з паскою». Хліба не їли, а їли з паскою».

Траплялося, що паску пекли ще у четвер, однак ніколи — у п'ятницю. За тим, яка вона вдалася, не ворожили, акцентуючи на суто прагматичних чинниках: «Як паска не вирасла — значить, сла'бїє дро'жджи. Яна в пе'чи наче падрастє трохи, а ві'їми — дак яна села ма'кам».

У с. Велика Вісь випечену паску ставили під іконами на сіно, яке згодом давали корові на перший вигін: «Винїмаєш паску, ставляєш на лавку ту под іконамі, сена ж уже кладеш. І ано стаїть, поєлі, тади і карові ідешь уже ж давать».

У більшості сіл обов'язково запікали сирну мандри'чку, мандри'ку (менш поширені назви — сир'ніца, сир'на паска, ба'бка): «Ета творог мешують, яйца б'ють туда, всьо, сметану ложат, — і запекают» (с. Пилипча), «Мандрика із творага. Яець туди наб'ють да сахару кладуть, да все. Одсадят же ж харашенька, да замєят. В миску клали, патаму шо дуже її не аттаєш, як вона

розпливеться. Давали трошки муки або манки. Ви знаєте, шо тоді, мо', й не було манки. Я шось і не помню. Ну знаю, шо шось давали» (с. Грабів), «Сир запекали. Сахар, яйца наб'ємо, замєсім да в пєч поставїмо» (с. Ловинь).

Крім паски, мандрики і крашанок до складу великоднього кошика входили сир, ковбаса, кров'янка, м'ясо, підчеревина, сало, масло, сіль, спорадично хрін, мак, вода.

Освячувати паску, як зазначали у с. Даничі, краще було йти у гурті, щоб не вчепилася відьма: «Брату було на Паску, кот за ногу упльовся, а мене такога не було. Цѣ гаманелі, шо на Паску як ідеши з паскаю, дак желательна, шоб не самому, а гуртом. Ну, я не бачила, не буду брехать, а такіє слухі чула, шо ведзьми ходять тади ж, на Паску іменна. То ще в церкву як ідеши. Вже як із све'ченаю паскаю ідзєши — дак уже відна».

Під час Великодньої служби відьму начебто можна було й упізнати: «Разказувалі, шо як хреста знімають [на Паску], дак ани стараюцца... дѣвери закривають в церкву, а на карідорі, щитай, уже ж як ізнимуть хреста, правілось, дак за замок бралісь люді тие. Ну, навроно ж, шо вредіт тади усім. На то ж і ведьма» (с. Редьківка). Відоме на Ріпкинщині й уявлення, що відьми на Великдень смикають священника за ризи: «Бувалі такіє, шо вже ж варожкі сіє, шо зналі, дак стараліся вже ж папа за різу. Цѣє я чула. Ну, я не варожка, не знаю» (с. Олешня).

Прийшовши після освячення додому, як правило, одразу викладали свячене на стіл і починали розговлятися. Дехто перед розговинами заходив ще зі свяченим до корови та іншої живності: «Цѣ свєкруха мая хадила паску святить, і [перед розговинами] клала карові кусок хлеба, сіль клала, паску» (с. Лопатні), «Хліб як посвячу, дак каровци сразу отнесу дам. Да, іще не єлі, дак отнесу коровци, а тоди вже садїмо'сь да снєдаєм» (с. Ловинь), «Як прїшлі — ну, то адрезать того'... Не зайті так кала карові, із паскаю хадїть, а — адрезать кусочек святої паскі да дать йой, шоб із'єла. Можна любому животнаму. І свінне можна, і уткам, і козам...» (с. Комарівка), «Святїлі паску, дак я сразу і саба'чку святога, і кура'м святога... Накришу' да дам. І котїкам, і саба'чку, і каро'вкам, — усе'му хазяйству» (с. Нові Яриловичі), «Ну, хліб

же святим на Паску, дак скатіні всегда даєм. Я на Паску прішла, зразу каровкам і падавала» (с. Ловинь). На противагу, у с. Красківське худобу пригощали освяченим вже після розговіння: «Кусочок паски абізательно карові давали. Бо це щіталась карміліца. Ну, сілі паснедали, а тоді по кусочку адресала свекруха, — як двоє ско'ту, так двом по кусеня'ті дала. Даже каню».

У с. Красківське обходили двір до розговіння з самою лише паскою на рушничку: «Хадила свекруха. Шоб Бог дав, шоб було всегда хлѣб і да хлѣба. Всегда — приносила паску свячену і хадила, на рушніку держала. Адно паску тільки. Круго'м хати, і казала: «Дай, Бог, шоб був хлѣб і до хлѣба». Три ра'зи, і на всі угли». До корови тут ішли вже розговівшись.

У с. Комарівка посвяченою на Паску водою кропили хліви, у сс. Олешня й Редьківка обсівали обійстя «ад паганих людей» свяченим самосійним маком.

Хрещика з верху паски після освячення подекуди зрізали й зберігали до отелення корови. Як варіант — зберігали на куту' (на покуті) за образами перший краєць паски, який призначався корові на випадок хвороби, отелення, першого вигону. Дехто залишав гарбушечку свяченого хліба, щоб було свячене у хаті, відтак віддавали її курям.

Траплялося, щоб особливо ревні віряни не їли нічого від вечора Страсного четверга й аж до Великоднього розговіння: «Стра'сний вечар, п'ятніца, субота, — були тие, шо па три дні не єлі. Разгавлялись. Дак адін удавівса. Паєв уже на Стра'стя увечарі, павечерав, — і п'ятніца, субота — в церкві. А тади вже став єсті — да вдавівса» (с. Великий Зліїв).

Розговлятися починали з яйця, яке розрізали на стільки частин, скільки у сім'ї було душ. По тому їли освячену паску та решту страв: «Реже паску, тади вже ж разгавляюцца... Яйцо вже разаб'є... На чатири часті мой резав хазяїн, бо нас же чатири души було, двоє дзецеї і нас двоє. Ну, єлі ж» (с. Великий Зліїв), «Дак то ув адной пасци в нас хрест рабілі, не в усех. Резали ж і єлі, при'деш із того'... ад бацюшкі. Свячону першу єлі» (с. Комарівка), «Свяченого па кусочку порізали, а потом їли вже все» (с. Красківське).

Привертає увагу розмаїття дій, які виконували зі шкаралупками (шалупа'йкі, шалупа'не, шалу'шки

та ін.) від освячених яєць. Як правило, їх віддавали курям, щоб краще неслися («курї поедят — да на красоту»); у с. Великий Зліїв клали «у кубло пад квакту'шку». Нерідко, проте, чинили й інакше.

Зокрема, у с. Красківське їли шкаралупку від яйця, яким розговлялися, аби не боятися грому: «Лушпа'йкі аддавали куря'м. А зразу, як тіки сідали за стіл, абав'язкова адно яйцо разбивали і нада було ззісти шалу'шки з цього. Первим долгом, чим яйцо їсти, сам'ять цие шалу'шки і ззісти шалу'шки. Так було. Не будеш баяцца грому. Каждый са сваго'. Хто ззів, а хто не ззів».

У с. Редьківка свячені шкаралупки кидали на протічну воду: «Калісь у нас в селе ж отом, дак бежить вода, равчачок такій, мост, а пуд мо'стам бежить ана далека, аж за десять кіло'метров. Із землі. Раднічок такій. Такая вадічечка, шо не пачіте їє ні в ведре, нігде. А халодна-халодна... Дак ото вже збірали тие і — на воду кі'далі. Дак вада вже й не'сла. А нашо' — не знаю. Або — детям загада'ють — аднесеть на равчак, — шалопа'йкі несуть. Ми тепер — дак по гароде сиплем, а тади не».

Нерідко шкаралупки від освячених яєць палили або ж, як і кістки від освяченого м'яса, закопували чи висипали на городі. Хтось робив це з міркувань, щоб «не нада, шоб ані, свеченіє, валялись пад нагамі», проте розсівання чи закопування пов'язують і з врожайністю поля: «Свеченіє, дак тие свеченіє в землю закапуем. Може, шоб уражай був. В агарод» (с. Горностаївка), «На гарод. Ну, так гаво'рать ста'риє, так і мі вже в старості сваїх дітей так учім. Ну, када, там сеєцца жито ілі пшеница — і па гароду паразсєвать» (с. Вербівка), «Яйца, шкарлупкі. Я знаю, бабушка, як гарод арать, дак перед гародам в перву баразну сипала, шоб же ж картошка такая расла» (с. Олешня), «Калісь пакойна мамка мая — як аралі на картошку, і в перву баразну клалі тие святіє шкарлупкі. І костачкі святіє тож у земельку приорувалі» (с. Шевелівка). Закопували освячені шкаралупки на полі й для того, щоб звести осот (сс. Даничі, Суличівка).

На Великдень, як і на Благовіщення, сонце нібито красуєцца, йграє: «Віходзілі толькі, як уже ж Паска... Се вже і свециць, як сонце сходзіць, — дак сонце красавалося. Це вже зналі. І от я прим'єціла:

ну чого яно в такій дзень не палуцаєцца, а от як на Паску — дак красуєцца. Так в кружок за'йдзе, тади наче назад ідзе, так наче міга'є, — красіва, так красіва, шо я спеціальна не сплю, шоб іцці. І цєпер віхожу, калі бачу. Ну, я прімечаля: в такій дзень нема, а от як на Паску — ой, красіва...» (с. Великий Зліїв), «І на Паску, і на Благовещенне іграє сонце. Всякімі цвєтамі. Ой, так карасіва... переліваєцца. Переліваєцца — прама... ой, і не расказать... Галубим, і розавим, і... свет отакій... — ой, красіва дуже» (с. Горностаївка).

За сонцем на Великдень подекуди прогнозували погоду: «На Паску, дак мі кала памятніка паску све'тім, бо церква ж далека, аж ув Андрейовци десь бацюшка наш. Дак прієжжає сюди, дак мі ж уже ждом бацюшку да й кажем — о, сонце вже всийшло' да такеє зага'ристее крєпка. Дак будзе сухее лета. Так кажущь. Загаристає — це краснає такеє сходзіць ото...» (с. Комарівка).

На вулиці на Великдень гулялі убі'ткі крашанками: «На Паску варили ж яйца. Да светілі там у церкві — паску і яйца. Ну, а тади ж, з церкві паприходять да вже паснедають, да віхо'ділі на вулицу да й убі'ткі гулялі» (с. Мокрі Велички), «На Паску яйца білі. А патом другім бокам. Убі'ткі гулялі» (с. Звеничів).

У деяких селах побутовав звичай «христування», коли діти обходили хати із вітанням «Христос воскрес!». Насамперед хрещеники йшли привітати хресних: «Яни приходзілі в хату. Ну, кристава'нне. При'йдзе: «Христос воскрес!» — дак яму вже ж кросниє... То людзі вже — шо неабезацельна. Хаділі па кожної даже хаце. Дак давали вже ж. І яйцо хто дасть, і канхвети, і все, а тади... І засевальнікам же так, і щадравальнікам...» (с. Великий Зліїв). «Христуванням» називали й подарунок, яким хресні обдаровували похресників: «Хрестнікам гастінци насіли, дак толькі ж уже на другій день. Первий день не ходять ні на могілкі, нікуди. А на другій день уже ж крєстава'нне ми кладьом хрестнікам. Дадому йдем, гастінци купляєм, падаркі. Канхвети, печення... Сарочку купімо чи маєчку, яйце клалі. Яйца — сколькі є, не щитавші паложии. В панєделак усегда насілі гастінци давали дєтям. Всегда. Теперкі ж уже не ходять. То послі Паскі в панєделак давали толькі хреснікам» (с. Ловинь).

Ходили з «христуванням» і до кумів. Водночас дорослі ходили і після Паски, і після Дідів, а малі лише після Паски: «Христаваць хаділі. Ну, ходєт да... дєті: «Христос воскрес!» — «Ваістину воскрес!» — кажем. І тади дєтям тим дайом гастінци — яйца, там, паску. Ну, назавтра Паскі у панєделак. У любую хату заходілі. Яйца давали, паску давали, канхвети давали. Шо в кого' було, — ну яйца вже ж і паску — абезательна. На другій дзень послі Дзєдо'в — це ж — «Христос воскрес!» — кажущь, — христава'ць ідуць. І старіє вже ж... Послі Паскі, дак ходзьяць, дапусцім, дзєткі. І увечєрі вже йдуць ку'мі да кумє'ї. Ну, у вас, дапустім, кума є, — дак прі'їде да вас, дєтям вашім гастінци прінесє, — ну, ві ж уже го'стїтє... [Хресні] Ну дак це па'слі Дзєдо'в носяць вани. Па'слі Дзєдо'в. Паска ранчєй. Ну, дак вани... ну, як каму врем'є є» (с. Комарівка).

Як і на Старий Новий рік, на Паску воліли, шоб першим у хату зайшов чоловік: «На Паску жєнщина — пагана, каже. Як за'їде мужчина, то добре» (с. Ловинь).

На кладовище на Великдень не ходили, шоб не тривожити душ покійних: «Кажуть, на мо'гілкі не ходять на Паску. Нельзя, каже, — у їх тоже... Яни са'міє Паску тоже справляють, дак тривожить їх не нада. У недєлю. А так таді ж вже йдуть ік Дарно'ї недєлі магілкі вбірають, красяць памятнікі, красяць агрادي... Днєй через три послє Паскі» (с. Ловинь), «...Ну, на празнікі еті, на Паску. Шо іх тоже, мол, атпускают, і все пріходять» (с. Пилипча).

Після Великодня аж до завершення періоду, пов'язаного з поминанням «дідів», дотримувались певних засторог на роботу: «не рубалі ж нічога такога і не шилі, — грєх».

Через тиждень після Великодня — **А'ркушна недєля** (чи Дарна' недєля, Хаміна' недєля, Хаміна' Паска). Шматок аркуша (артоса) зберігали удома, однак чогось певного про його використання зазвичай не розповідать: «На Хаміну Паску печеться пісна паска, уже без жирів, без яєць. Асвьячуєтьсє в церкві і потім ділїтьсє на тих, хто прїйшов. Цє вже паска помінальна. Їє, як і ту паску — сохраняют. Ну, паложїшь, ана засохнєт. Ана ж лєжїт» (с. Велика Вісь).

У с. Горностаївка артос давали корові, щоб нічого не пошкодило: «На Паску са'міє разгавлялись, да карови не хаділі. Карове даєцца уже в Аркушину неділю. Аставляецца пасачкі, і батюшка зверху ізрезає, і стіє верхі' тади вже для ската даюць. На Хаміно'й недзелі, сразу недзеля после Паскі. Верх всегда... Тади вже, кажуць, шоб карова не балела, шоб не зурочив ніхто. Хаміна' недзеля».

У с. Ловинь тиждень після Великодня називали Дєдо'ва неделя, а наступний за ним — Дарна'я неделя. Залежно від села і можливостей священика у неділю, понеділок чи вівторок тижня після Великодня поминали померлих, «дідів». Поминання було приурочене до Дєдо'в (Дзядо'в) та Ра'дуниці (Ра'дульниці).

Різниці між великодніми Дідами та Радуницею часто вже не бачать, вважаючи, що «Ра'дульниця і Дзєди' — аднакава». Все ж, трапляється й розмежування: наприклад, Діди справляли у понеділок, а Радуницю — у вівторок; на Діди вечеряли вдома, а на Радуницю обідали на могилах. Очевидно, збіг між Дідами і Радуницею пояснюється стягненням цих двох подій у часі на один і той самий день (спричиненим наявністю вихідного дня чи графіком місцевого священика).

Упродовж року шанували декілька «Дєдов», але великодні були найзначущішими, оскільки на могилах обідали лише тоді: «Цє ж уже перед Іванам перед Купалам у суботу — тоже Дзєдов паміналі. Іх багата, субот такіх. І перед Михайлаю — последнее уже ж, верна, Дзєди'. Перед усімі празніка'мі» (с. Великий Зліїв), «Дзєди' — два ра'зи. Михайлавськіє і — после Пасхі. Ну, як там справлялі... На Михайла проста ж памінаюць, прідуць дадо му да паабєдаюць, а ціє ж Дзєди' — дак на кладбіще ж ходяць усе, і там памінають на кладбіщи» (с. Сибереж), «Дєди тока после Паскі. На Дмитра памінают в церкві. Но на кладбіще кто хоче — іді к пакойнаму, а не хочешь — не іді. А Дєдов нет» (с. Пилипча), «[Діди — це всі померлі] І великі, й маленькі, і пагібіиє наглаю смертю, — тіки не памінаюцьє самаубійци. Самаубійци не памінаюцьє. Памінают самаубійцев тіки перед Троїцею. Перед Троїцей, Траєцкіє Дєди', називаюцьє. Дак таді вже ж і ціх можна памінаць. Дмитравськіє Дєди' — це, па-моєму, в наябрі мєсяци, і перед Раждєством. Куцьцю то атдєльна,

а то атдєльна. Дєди' то само сабою. У п'ятніцу перед Раждєством — дєдо'в — панахіду адправляли в церкві. На сталі на ніч залишали вже всегда абєзатєльна, коли вечеряли. А памінають же дєдо'в, абічна ж правлять у суботу. Ну, у нас у церкві... та й па церквах усюди паніхиду правлять у п'ятніцу вечєрам, а патом у суботу уже вранці. І — у п'ятніцу уже ж треба, по'сний шоб абід був увєсь. І це даже й тепєрь ше, Дєди' ж четирє чи п'ять раз на рік бувають, памінавеніє усопишх. Дак тут гатовлять страву ж уже по'снюю, і па-вечєрали, і аставляють оцє на сталі. Тіки нєльзє аставлять нажи і відєлкі. Нажамі і відєлкамі не пользувалісь. І на кладбіще не брали ні відєлак, ні нажив. Ложку можна. Не знаю чоґо. Закон такій. На кладбіще не брали. І на абєдах відєлкамі не пользувалісь, а тільки ло'жкамі, і всьо. На кладбіщи обідали раз на рік, да. Після Паски. У понеділак або в вівторак, да. Тепєр і в неділю ходять через неділю після Паски» (с. Вербівка).

На Дєди знову пекли паску й фарбували крашанки. Водночас залишали бодай шматок свяченої паски та свячене яйце ще від Великодня, щоб залишити на могилах (сс. Велика Вісь, Задеріївка, Комарівка, Красківське, Нові Яриловичі, Сибереж): «Паску пекли на Дєди. Абєзатєльна. І тепєр пеку'ть. І якщо ад паски аставався свя'чений кусочак, то держали ж його да Дєдо'в. А тади вже па кусочку на магілкі на все клали свя'чену паску. І яєчка. І яєчка абав'язкова те, шо було свяченєє, аставляли, шоб палажить на магілку» (с. Красківське).

Насамперед по могилі тричі навхрест котили свяченою крашанкою, а тоді цю крашанку і шматок паски («шоб уже ж мєртвіє души свєтоґа папробувалі»), ще щось з м'ясного та солодкого залишали померлому біля хреста. Залишене на могилах колись зазвичай забирали «паддо'мніє» (неімущі) чи діти, частина харчу діставалася собакам і птахам.

Готували на Діди, «як, прімерна, на якуюсь бєсєду». Після поминання у церкві йшли на могили й влаштували там обід. Тепєр на кладовищах встановлені столики, однак за давнім звичаєм розстелитися треба було на землі: «Дзєди за тиждень після Паски празнували, або в понеділак, або в вівторак. Ну а це вже тепєр у неділю, бо люди всі прієжжіє, дак той... Парабіли столи на кладбщах. А тоді просто слали довгі такії рядна і на рядна сі-

дали. То були запертіли, а народ всьо рамно йшов, хоть вечером, хоч коли прокрадалися. А в вівторак Ра'дуніца була. Ну ніхто нічого, так — велике свято» (с. Красківське), «В Дарну'ю неділю, у вавторак, усегда хаділі абедалі ж на мо'гілках. Дак це теперкі так о'нде стали' паро'бець, а калісь — на мурагу' расстеліцце і сядят так. Дак теперкі нагатовецце, а калісь хаділі — дак борщ шавльовий нава'рець на тую Дарну'ю неділю, там це шось такеє... Ну, такога не вигатавляли, — борщ варили у вавторак на Дарной неділі. Дєди' вже ж... Паска пра'їде — Дєдо'ва неділя. Да уже як ідом, паслєдня неділя вже, щитайте, Дєдо'в, дєдо'в спаминалі вже, паміналі їх. Радня свая сходіцца, садяцца паабєдать, да й паишли» (с. Ловинь), «На Дєди' разстілалі і саділісь. Цєпер уже не. То послі вайни було так. Шо ув адну стяж оце усе село, і все садяцца: з таго бачку', з таго'... А деткі там уже, за плечима (Тєпер уже кала каждай магілі столік. Усе паробляниє. А калісь не). Паслалісь, еду паставілі, все, — батюшка йде і кре'піць. З каділам іде, і...» (с. Редьківка), «Калісь наши предкі, дак ідуць на мо'гілкі на Дзяди', дак у сумачку чи в кашолачку — три стра'вочки. Шось там яна вже спота'кала... А цєпер же — і бутилку ста'вляюць, і холоднає ставляюць, і булочки несучь, і кавбаскі, — і цю в каго' є, то'є нясучь і на стол. Стали парабілі мужчинкі нашиє, здаров'я їм, і на стали ставляюць. А калісь казалі савсім, шо нєльзя садіцца ля сталов, а нада на зямельку садіцца. Отакое було, я чула разговор такій. Калісь — як ізакалолі, шо напрімєр, свіжина є, дак холоденькаго зва'рець, ну, яєчак ізварець, ну, шось падку'піць іще. Ну, святую паску брали» (с. Задеріївка).

У с. Вербівка стверджували, що у давнину обідали безпосередньо на могилі. Обирали для цього могилу батьків або останнього з померлих у сім'ї: «На Дєди' несеш... закривають скатєркаю магілку, яку вже там треба, ставлять паску, яєчки пакачають на'хрест, наливають чарачку ставлять пакойнику, хоть цєрква це і заперццала. Ну а вани все так: ста'вляли перву чарку, а таді вже всі сідали і той... А пасачку аставляли — приходить батюшка, адправляє паніхїду на магілкі — таді аддають ту пасачку, і там іще канхвети дають, гроши пла'тять батюшці, а тєє вже, скатєрку,

таді забірають. Обідали самі на магілі, а патом уже, пізніше, стали рабить, де пазваляє площа, століки, і за сталами вже... А так — круго'м магілі сідали і абідали. Разкладали все, паїли, а те забірали. А лишалась абізатєльна і на тому: і пасачкі кусочек лишали, і яєчка, і канхвети, там, і ше шо-нібудь. Як приходять — качають, а патом уже абі'дають. Поки не покачають, не абі'дають. Оттак — хрестом. Через усю магілку. І хадили ж уже па родичах свайх па пакойних. Хто лежав на кладбицци там пахований, дак хадили уже так як напрїветствувать їх. Пакачали яєчка і палажили канхвети на хрест. Обідали, мабуть, на старшого магілі. От, напрімєр, маї свєкруха і свєкар лежать. Ну дак пасере'дині їх ставіли. А так абична — ну, вже ж хто астанній памер, так на том уже. А еслі всі давно, дак уже, там, на батькавій, на маміній, чи... на саміх бли'зьких. На тому горбку й абідали. Кругом... Стєлили скатєрку, ставили паску, клали там закуски всякі... Єєчки ж абізатєльно шоб були. Ну, все, шо на Паску гатовіли, те виставляли і там» (с. Вербівка).

Якщо розмежувати Діди й Радуницю, то обід на могилах зазвичай співвідносили саме з Радуницею, тоді як на Діди робили вечерю удома. На Діди обдаровували дітей і подавали запростибіг старцям, тоді як на Радуницю вони самі брали паску і крашанки, покладені на могили: «В Дарну'ю неділю, в панєделак, то вже щитаєцца ж як уже ж Дзєди' сіє, — дак у панєделак усегда хаділі канхвети брали, печенне, — і усегда багатє'нна було дєтєй, і всегда дєтям давали гастінци. Усєм, сколькі є» (с. Ловинь).

У низці сіл на Діди, як і на поминки, обов'язково пекли чи варили щось таке, аби з нього «пара пішла», зазвичай борщ: «Ну, на мо'гілкі ж ідуць. Дзєди'. Все гатовілі: холоднеє, м'яса, налиснікі (блінчикі). Ну, звараць же барщ, дак пара по'їдзє. Вади на акєнце паставіш, канхвет паложіш на Дзєди'. Борщ — який хочеє. Аби пара йшла. Лапшу кура'чу. Ну, куріцу зарежєш, да блінчикав напечєш, да накрішиш лапшу...» (с. Суличівка), «Коли покійник, тоді кажуть, шо треба пар пустить, шоб для душі. Ну, борщ у нас варили. І на Дєди абязатєльна. І прітом шоб посний. То для покійнікав. Борщ, це значить бурак, капуста, зажарка» (с. Велика Вісь).

На ніч на Діди зі столу не прибирали, залишали для «дідів» і ложки (виделок і ножа не клали, «кажуть нельзя»); є також відомості про приготування у цей день дев'яти страв, колива. У с. Сибереж запрошували «дедов» на вечерю, а якби так що з їжі упало на підлогу, не піднімали: «Я знаю, що моя мама завжди на нач ставила стакан вади, на стакан кусочек хлеба, сольку. Яечню жарилі, ставилі. У нас ставила мама мая. Ла'дкі пе'клі ставилі і яйца жарилі. І яйца жарила ставіла. А вечерам уже, када садзімся вечерать, тую вечеру єдзім, і яна й каже: «Приходзьце, умершие все, родічі, сродственнікі, хто там, — приходзьце все да нас вечераць». І як шось із хлеба — хлеб чи шось — упав пад стол, дак уже ж не паднімали, — то вже щитаецца, шо нехай уже ж... хтось прийшов — да хай єму будзе».

У с. Звеничів запевняли, що на Діди готували й кутю: «Дяди' есть і тепер. Дяди' послі Паски за тиждень наче. Кутю рабілі. Із ячменю кашу зварить, на углу паставіть в макотрі, сеном прикрить зверху, і пірог хлеба должен быть. Ну, не буханка, а пірог який малий, чи вареник, чи... Ну, на могилках править священник, а потом приходят із могилок і сідають за стол вечерають. І тую кашу єдять, і того пірага. А сена карові кіда'ли. Наверно, звечера їе стівіли. А патом на всі'начну йшли. Шоб воно переначевало. Я вже так не помню. За Рождество не знаю, не буду вам говорить, а за Дяди, то знаю, шо кутю варилі. На Дяди', і вечерам їе єлі, і запрошувалі мертвіх — ідеть куте да нас есті». Можливо, респондент сумістив звичаї Дідів і Святвечора. Водночас можливий і локальний варіант, пов'язаний з трансформацією традиції. Адже про те, що на Діди варили кутю, стверджували і в с. Вербівка. Кутею у цьому селі називали ячмінну кашу, яку, на відміну від Святвечора, не запраляли медом і маком.

Якби так на Діди нічого не приготувати — «дак стукають тади ложкамі па сталу, дзєди'» (с. Суличівка). Побутують на Ріпкинщині й варіанти відомої оповідки про те, як «деди» приходили на вечерю: «Дед брехав усьо. Расказував, як вазілі гаршкі калісь. Ну, і прішлося начевать. Єхалі, пурга, начевать негде, а, каже, — лесок... Астанавісе — лесок, во... Взав тулу'п, абакривсе, льог і сплю, — каже... Падходеть... два... ну, будеть

меня, каже. — «Деду, вставай, пашлі...» Ето було на Дзєди'... Ну, прішлі, — каже, — адамкнулі ж вани, в хату вашлі, павечералі, ета ж, дєди'... Да'лі мнє, каже, нож, шоб ета... назавтра прішол і удаставеривсь, шо ета... дєди' пріходять. Ну, і он каже — я вра'нню встал, прішол да хазя'юв сіх, расказую ім, шо ета... ну, пріхаділ ноч'ю. Не вераць... Я, — каже, — дастаю: «Нож ваш?» — «Наш...» «Дак-от — я ноч'ю бил же з вашімі з дзєдамі, і ані мнє далі, шоб я вам аддав». Ета дед такеє... ну, брехун був...» (с. Горностаївка).

Повсюдно на Ріпкинщині відоме таке свято як **Переплавна середа**. Назву цього дня пов'язують з Матір'ю Божою, мовляв, «це Переплавна — це Матер Божя перепливала речку». На Переплавну добре було обмитися чи скупатися у ріці (від корости), подекуди (сс. Комарівка, Сибереж) хлопці перепливали річку. До цього дня у воду не лізли, — «можеш утануть, як палезеш».

До Переплавної середи, а також свят Вшестя, Духового дня, Юрія, Івана Головатого приурочують висювання різних городніх культур.

Зокрема, на Переплавну зазвичай сіяли гарбу'зи, а на Юрія гуркі' (у сс. Олешня й Ловинь огірки — на Вшестя або на Юрія; також у с. Ловинь гарбузи — у Духів день; у с. Редьківка гарбузи й огірки — на Юрія або на Івана; у с. Задеріївка — на Юрія до схід сонця; у с. Вишневе огірки й гарбузи — на третій день після Юрія).

Висювання цих культур супроводжувалося низкою «примх». Зокрема, за свідченням зі с. Велика Вісь, огірки треба було сіяти у мужской дзень, а на насіння залишати лише гурчіци («гурок із трох палавінак, а гурчіца із чатирах»). У с. Велика Вісь гарбузи сіяли, доки у печі печеться хліб. У с. Великий Зліїв звертали увагу на зміну жабокричів після Переплавної середи: «Шоб жа'бі вже кричали — «ква-ква-ква! рад-рад-рад-рад!..» А як ото вже «цюр-р-р-р!..» — дак тади ще не саділі, бо холодна». Часто стверджували, що посіяти гарбузи добре тоді, коли на небі багато купчастих хмар. У таку ж пору добре посадити й картоплю — «дак будзе багата картошкі пад ка'лівам». У с. Павлівка, посіявши гарбузи в окресі Переплавної середи, господиня перекочувалася по городі, «шоб гарбу'зи такі здаровіє расли» (як с...ка господині). У сс. Даничі й Комарівка схоже переко-

чувались, а в с. Ловинь присідали на полі, посадивши картоплю.

Садити чи сіяти щось добре було мовчки: «Адзє'є хустку — белу, красіву, — са'дїть капусту. Це ж на Галаватого Івана (7 червня. — В. Г.) садїлі... І мавчїть. Я прїду — шо не гаманю — мавчїть. Ну, думаю, — шо ж ти там робїш? Так їще ж сіжу ж... (я любапїтна була, ще була незамужем) І — капуста в єє такєнна, а я ж гаманю, — радам са'дїть мая мама — нічога. Кажу — баба Антанїна, ну шо це ви калдавали? — «Ну, нічога не калдавала. Калї я сажу — мавчи, бо рот заткну...» (с. Комарівка).

Картоплю звикло садили у травні. Побутувала приказка: «Як прїйшов май, дак у зємлю пхай, а як прїйшов іюнь, дак на зємлю плюнь». Не садили на «Дєди» — «патаму ша не будєт картошкї». Загалом же, коли йдється про терміни висїювання та висаджування рїзних культур, особливо часто згадують про фази місяця. Найсприятливїшим для гарбузів, зокрема, вважали підповня, для огірків — молодик, для картоплї — «країні дні» тощо. Враховували фазу місяця й тоді, коли заквашували капусту, закладали картоплю, рубали дерево тощо.

До **Вшєстє** ще можна було пекти паску. Дєхто під час служби у церкві в цєй дєнь втирався плащаницєю, очевидно, лікуючи себе від хвороб, як і після обтирання облаченням священика на Великдєнь. У с. Комарівка стверджували, що «Вшєстя шїсть мїшкїв мошок випустить». Натомїсть «пропадуть» вони вжє після восьми тижнів по Великодню, а після дєсяти «пропадуть» і комарї.

На **Юр'я** (Юр'є, Юрєя, Юр'єв дєнь, Рїгорєя, Рїгор'я, Георгїя, Ягорїя) у багатьох селах району побутував звичай смажити яєшню. Для цього виходили на межї у жита, на вигїн, на город, у садок, подекуди на кладовищє: «А на Юрєя ж жарилї. Хадзїлі ж, дзє жита, дак туди, і жарилї яєшню. Ну, такїй прим'єр (ворожба. — В. Г.) був чи гульня. Чорт його знає, я знаю...» (с. Петруші), «У нас там, звїдки я (с. Павлївка. — В. Г.), так калїсь — не на Троїцу, а на Георгїя, дак на поле вїходили жарилї яєчню. У межї' дєсь ставили там таганок якийсь чи шось таке, і жарилї. Це абряд такїй був. Це помню я, я ще така маленька була. А тут так не рабїли. За маго... Я вжє тут п'ятдєсят адин год живу, ну такого не бачила, не було та-

кого» (с. Вєрбївка), «Пачєму не жарилї. Жарилї і в гародї, і дє попало. У садку ось, пажалуста... На сковородє. А на чом же...» (с. Миси), «На Юр'я гулялі, канєшна. Людї сабїралїсь, асобєнна маладъож — сабїралєся, яйца жарилї, гарєлку пилї'. Ішлї да рєчкї, там гулялі» (с. Рєдъкївка), «На Юр'є мужчїни на кладбїщї сабїралїсє да [яйця] жарилї на скаварадє. Ну, ось, з нашага, прїмерна, хутара мужчїни сабїраютьсє на кладбїщї, з друго'га хутара — тожє. Нє вмєстї, а атдєлна. У нас же ж туту через равчак кладбїщє було, тут мужчїни сабїралїсє і жарилї яйца тїє на скаварадє. Пїлї гарєлку і закусували» (с. Сїберєж), «Ну, аякжє! Жарїлі яєшню. Сабїралї усєх. Сабєрєтьсє в нас на вїганє, дак раскладуть... Ну я не хадїла нї разє. Ну да. Яєшню на Юрїя жарїть. На скаварадзє» (с. Вєлїка Вїсь), «На Георгїя, на Юрєя, — жита, і старалїсь їццї жарїць ужє ж да жита. Ну, в нас там, я... цє в дєтствї було... — там у нас такїй куток був... збїралїсь ми пасєред таго' ж... і там яйца жарилї. На сковарадах» (с. Гунькївка), «Жарилї яйци. У житї жарилї. На гародї жита калїсь жє сєялї. І сасєдє. Гурто'м усє на межї отут в нас жарилї. І жита радам, і яєшню жарилї. На скаварадє жарилї» (с. Новї Ярилєвїчї), «А на Юрїя в нас справлялї. На виганї ото сабїраюцца кучамї і справляють. Яєшню жарять і справляють. Всї, хто хочє. Скла'дкї такїє булї. На скаварадє. Вєлїку ско'вараду, трї кїрпїчїни... Гуляння ловкє було» (с. Краскївськє), «На Юр'я жарять дома, кала хатї. На Юрїя яєц наварїш, Юрїя справлять. І пад дворам цєлу нощ гулялі, пєлї» (с. Сулїчївка), «Жарилї увєчорї. На кожнєй вулїцї. І там жарїццє, і там жарїццє, і спєвалї, і вїносїлї. Дзє хоч. Оттут лє мєнє', а нє — та'мєка, — у лубєм мєстї, дє захочєцца. Ну да, лє двара, дє маладїє. Я не знаю, для чога янї їх жарилї» (с. Вєлїкїй Злїїв).

Звичай цєй, однак, був не повсїюднїм (Не згадали про ньєго у сс. Комарївка й Мокрї Вєлїчкї).

На Юрїя оглядали посїви жита. Сприятливою ознакою повсїюдно спрїймали таку висєту, щєб мєгла заховатїся ворєна: «То казалї, щєб да Юр'я вєрона у житї схавалєся. А як нє захавєцца, дак нє будзє уражєю». Зрїдка на Рїпкїнщїнї трапляютьсє згадки і про звичай перєкочуватїся по посївах (сс. Ловїнь, Гунькївка).

В окремих селах практикували обходи полів з процесією, що мало забезпечити дощ, врожай (сс. Даничі, Сибереж).

Щонайменше до Юрія господар повинен був мати запас сіна, про що свідчить добре відома у селах Ріпкинщини приказка: «*Да Юр'я шоб було сена і в дурня, а на Миколи падавай да й вілчкі захавай*».

На Юрія нерідко уперше виганяли на пашу корів (Могли й раніше, залежно від запасів сіна: безпосередньо на Великдень чи на другий або третій день Великодня або й ще раніше, як тільки зійде сніг. Натомість найпізніша з виявлених дат — на Літнього Миколи).

Понеділок — *важкій день* — для вигону вважали несприятливим. Виганяли корів у вівторок, четвер, іноді в неділю. Пастух пас товар «*да якога снєг упадзе*», «*покуль уже і стане на стойла*». Водночас, як правило, з пастухом домовлялися про випас щонайменше до Михайла, а відтак за потреби доплачували (загалом за сезон йому належало пуд—два зерна за голову).

Перший раз на пашу корову (також і коня) виганяли освяченою вербою (*вербінкаю, дубчікам, лазінкаю, ро'зачкаю*). Відтак цю лозину могли зберігати у хліві або ж, як у с. Сибереж, кидали на пасовиську, щоб корова не втікала додому: «*Віганялі — ну, сматра ж калі трава, калі ж череду випускають. Ну, бульш... на'бальш — Юрей. День Юрей. А да Юрея, каже, треба, шоб були харчі і в дурне. Віганялі лазінкаю. Виганялі ж — лазінку кі'далі, шоб карова ж дадому не втекала. Кі'далі там, куди зганяюць, не в хлев. Карову ж виганяєш на поле, — лазінку кі'даєш. А як хороша така лазінка, дак такую не кі'дають, а ставець дзе там, чи в хлеве, чи дзе*».

Часто корові на вигін давали окраєць свяченої паски чи хліба, які зберігали від Великодня (сс. Вишневе, Грабів, Гуньківка, Миси, Олешня, Суличівка), дехто окроплював свяченою водою. У с. Велика Вісь годували сіном, на якому стояла паска. У сс. Великий Зліїв і Филипча давали корові шматок звичайного хліба з сіллю.

Щоб корова справно поверталася додому, у с. Горностаївка клали на порозі хліва, щоб переступила, ключ: «*Ну, як гонять, дак і вербою... На Єгоря, як трава паявіцца. Можна ключ пакласть, шоб дадому хаділа*». У с. Филипча клали косу: «*Вот*

саседка, дак ані косу лажілі. Якобы, штоб скатіна нікуда не бєгла, шобы дамой вазвращалася». У с. Нові Яриловичі — нит і замок: «*Калісь казали міне адна, шо каже... Калісь кросни ткалі, дак ото тіє нити лажілі, каже, под парог. І замок клалі. Шоб переступала, кажа. А я нічо' не делала. Шоб переступала через парог карова, і шоб ано лежала там, пака і при'їде із скоту, із паши*». У с. Грабів — сокиру і замок: «*На Юрія виганялі. Пад парог — сакіру. Шоб дадому хаділа, шоб не блуділа. Ну, замок же й сакіру на парога лажілі. Да, на парога у дваре. А таді вечер прійде, дак забіраєм*». У с. Петруші, щоб корові ніщо не пошкодило, переганяли її через червону стрічку: «*У має віганялі, не на Юр'я. Ну, як'ась же казали... Чи то матка пакойна казала, чи се я ад людзей вже чула... Дак віганяєш вербічкаю, і в двера'х чи у варотах, там, кладош — чераз красну ленту перахо'діла, шоб ішла дадому, шоб кров не нападала. [...] Шоб не зглазілі*».

Зафіксовано й примовки до корови на перший випас: «*Ідзі (називаюць на ім'я'), пасісе, назад вернісе. І малачка ж прінєсі хазяйци...*» (с. Петруші), «*Іді, каровка, в череду, Божа Мать папє'реду. Вадічку папівай, травічку з'єдай, а чєлавека-ябеду нагамі падбівай*» (с. Гуньківка).

Пастухові на перший вигін давали так звану *віганцину, гасті'нца, ві'нас* (якщо виганяли на Великдень, то крім іншого — паску і крашанки): «*Ну, той же день, у каторий первий раз віганяєш карову, пастуху давали хто гарєлку, хто закуску, — такий подарак давали*» (с. Сибереж), «*Ну да віганялі на Юр'я набол'ей, шостого травня. Віганцину віносілі. Двоє яєц і кусочек хлєба, як віганялі, пастуху вже*» (с. Великий Зліїв), «*Раншей пастуха наймалі, а потом — са'мі паслі. У тебе' дві карові — два дні пасєш. Як уже са'мі сталі пасті, дак уже віганцину ніхто не давав. Та віганцина... Як який хазяїн. Напрімер, мой батька усегда давав чекушку гарєлкі, кусок сала ілі м'ясо, шо є, яїчкі, пару яїчок... І хлєб давали, все давали*» (с. Миси).

Трапляється традиція давати пастухові подарунка й на Петра (*петро'вцину*) або на вигін і на Петра: «*На Петра пастуху давали гастинці. В кого' шо є. Хлєб абєзательно. А калісь свєкруха мая пакойна казала, шо вона пастушку всег-*

да виносила гастінца пад хвартушком» (с. Красківське), «Пастуху ви'ганцину давали. І малако, і яйца, і сала. Це первий раз виганцину давали і — петро'вцину. Та тоже такеє ж, хто шо дасть» (с. Олешня).

У низці сіл пасли самапа'сам чи в очередь, чередо'ю, а відтак «могорич» діставався першому пастухові (разом з ним гостились і ті, хто приніс пригощення). Якщо ж при наявності основного пастуха по черзі виходили лише підпасичі, то відповідно, «віганцину» щоразу давали ті, з чийого двору «падпасич».

На **Троєцьку неділю** (У місцевих назвах Троєцької неділі спостерігається різнобій: зокрема у с. Ловинь це *Зелена неделя, Троїца*, тоді як у понеділок — *Духа*; натомість у с. Великий Зліїв, навпаки, у неділю *Дух*, а в понеділок *Троїца*) хату й обійстя, ворота, колодязя, город прибирали *галлю'ками* кле-на, берези, липи, іноді ясена, в'яза, граба, верби чи інших дерев. У деяких селах у дворі вкопували молоді березові деревця (сс. Комарівка, Миси, Ловинь). На вікна й мост (підлогу) йшли аїр, *любі'стік* (любисток), м'ята, рідше *чо'брік* (чебрець), *кани'хвор* (пижмо бальзамічне); у сс. Ловинь, Грабів, Даничі замість аїру стелили *шавковаю травою* (фалярисом).

Привертає увагу розмаїття назв аїру у селах району. Його називали *плюшня'к* (сс. Вертеча, Гуньківка, Комарівка, Миси, Редьківка, Сибереж, Суличівка, Велика Вісь), *блю'цник* (с. Нові Яриловичі), *стру'чкі* (с. Грабів), *стро'чкі* (с. Петруші, Вишневе, Звеничів), *стро'цьки* (с. Лопатні), *я'рей* (сс. Ловинь, Горностаївка, Нові Яриловичі), *я'рея* (с. Задеріївка), *татарське зілле* (с. Лопатні), *лепеха'* (сс. Великий Зліїв, Красківське), аїр (сс. Ловинь, Пилипча, Красківське).

Трапляються відомості, що обійстя маїли з апотропеїчною метою: «Ліпа і ясен, — отакеє. [По підлозі] любістік, канихвор був, м'ята, — такеє пахучее. Ну, то ж уже казали: шо на варо'тах, і на двера'х — ат всього' ж, ат тее по'гані ат разнає. Ат ве'дзьмав ат тих, усього'» (с. Великий Зліїв), «Всякими... Больш — лепеха' називаєцця, пахуща. А галлю'чкі — ліпа. І на город насили. Мой чалавек пакойний — дак увесь двор абставить галлючками тими. Ат нечисті» (с. Красківське), «Хату? Аїр. Вербу ілі ліпу. І ветками об'ета, щоб ведьма, кажуть, не заходила» (с. Пилипча).

Троєцький май висів щонайменше три дні, зазвичай тиждень, нерідко довше, аж доки не висохне, — тоді його переважно спалювали у печі. Значно рідше трапляється варіант, коли зелень кидали у хлів до корів (сс. Редьківка, Даничі). Лише у с. Нові Яриловичі виявлено мотивацію звичаю збирати троєцьке маєння не пізніше трьох днів: «Три дні, а потом убірат нада, бо каже, як буде довго лежат да вісет, дак засипать будеш, а вставать нада рана».

Як правило ж, троєцьке зілля (насамперед аїр) зберігали і за потреби клали мерцєві у подушку; закопували троєцький аїр у кіпець з картоплею «ад мишей», формували на ньому вінки цибулі, мили аїром голову («волосы будут харошие расти»), клали під «квоктуху».

Троєцьке гілля й освячену зелень застрикували на горищі чи ставили на покуті як апотропеїчний засіб: «А галлючкі — стрика'лі... дапустім, на криші, дак туда светее тее стрика'лі, у хаті так сахранялі. Стаяло на куту — ось у мене' й зара той букетік. Із ліпи тоже... Ахраняють ад беса, ад злих духав» (с. Гуньківка). У с. Ловинь гілля троєцького маю використовували проти ведмедки: «Ну, клен стирка'лі для того, щоб тее... На гароді, от, наприклад, медведікі точать картоплю, дак устиркували, щоб не тачили».

Подекуди вірили, що освятивши на Трійцю у церкві, а відтак знову застромивши на тому місці, де ріс (як варіант — горікоренем), можна було звести осот: «Асот — це на Троїцу светілі его, і патом, пришовши з храма, закапували корнем увєрх. Виводілі оує так асот» (с. Гуньківка), «В мене' такій був гарод, шо не було места ад асоту. Дақ мене сказали — як навесне вілезе, дақ вирві з корнем ту асо'тину і заметь тую дирачку, де йон рос. І схаді в церькву, пасветі і встиркні'. Ізрабіла, і зийшов, болєй не було» (с. Ловинь).

Про *русалак* (чи *русавак*) чули майже повсюдно, однак нерідко відповіді зводяться до того, що «уже при майом ведаму русалак не бачили». Здебільшого русалками вважають безпірно померлих, зокрема дівчата-потопельниць, які потім намагаються узяти собі «пару». Русалками лякали й дітей, щоб не ходили у жито, бо залоскочуть.

«Проводи русалок» (у *Русальний панєделок*, на так звані *Руса'лки*, якими завершувався Троєцький тиждень) зафіксовано лише в окремих селах: «А, хо-

дзяць русалкі, буває. Перед Тройцею, ну я не знаю, в якій дзень. Дак то вже адзёюць дзевку в рубашку, вішиванку, тади йдуць на речку, тади плетуць венкі, і музика йграє, і гуляюць. В ну^ч пають, танцююць, і гульня йдзе. На Русалкі якраз. А я не знаю ж, калі. А веночки плетуць із цвєтов, да тади у речку ж укідаюць. «Пріведом русалачку да бору, а сама вернись дадому». Ну, і йде стада маладьожі, музика іграє, барабан бубаніть...» (с. Суличівка), «Ну дак бегалі ж, гулялі, в детстві цєга'лі... березавіє галлюкі цєга'єм, бо цє руса'лкі... Русалкі... Помніцца трошкі цєє, а так... Ну, ми, мо', й две недзелі мі цєга'лісь, курі'ще рабілі...» (с. Вертеча), «А калісь же у Русальній панедзєлак і русалкі вадзілі. Хадзілі, да пелі, да... Я не хаділа, хаділі без мене'. Па селу. «Праведу русалачку да бору, а сама пайду дадому» (с. Петруші), «Адзєнутца уже ж, да... Калісь же широкіє спадніци да такіє вишиваніє сарочкі, да все падею'цца ж, да уже ходзєць, праводзєць. Ля балота ля якого, ілі речка, там ані гулялі. І сє агонь клалі і сє рабілі сіє русалкі. Так тади в тридцать другам мене було, може, девєть гадов... Я галадовку знаю, вайну знаю... Ну не праводіла тади я. Бо тади вже ціє русалкі не вскрузь же люді праводілі. І була і калектєвізація, і все адно русалкі були» (с. Вишневе).

У с. Велика Вісь русалок проводили з обмотаною кропивою жінкою-опудалом: «Я ше, як невелика була, в сєлє ж людєй було багата, дак на Русалки вберуть уже ж там каго-небудь, і крапівай абв'яжуть. Хто датаркньотся, дак абпєчьотса. І хаділі па сялу з тим чучалом, шо абмотаное. Жєнщину вбіралі».

У сс. Горностаївка й Гуньківка «водження русалок» зводилось до виття вінків і покладання їх на капусту: «І русалкі були, ваділі. О — саберуцца дє'вкі маладїє і хлопци — і павелі русалак. І кричать, і песні пелі, і на капусту клалі — венкі такіє плелі. «Я русалку веду да бо'ру, а сама вернєся дадо'му. Да бару', а сама вернєся дадаму'». Ну, ось кампанєя нас сабіраєцца, ідом і пейо'м. На гарод. Да капусти. Русалак не бачілі мі. А в'абше русалку ваділі на капусту» (с. Горностаївка), «У нас на Русальній понедєлак, цє цє на Святой недєлі, — на капусту плелі венкі перед Тройцею, із берези, і тїє венкі лєжалі на капусті цєлу недє-

лю. Цє такє у нас в сєлє було. Ну, русалак... Адєвалісь там у русалкі, маладьож уже ж, — ото па житу, там. Ну іменна в майом возрасті того вже не було. Вішиванкі, галлючкі тїє, распускалісь, — цє калісь було такє» (с. Гуньківка).

У с. Комарівка «виганяли русалок із жита» (Варто зауважити, що згаданих у поданій далі розповіді жуків-красавніків, або ж волохнянок, у Комарівці жартома називали русалками й інші респонденти): «То русалкі праводілі, дак бегалі па житу. І хлопци, і дзє'вкі бегалі па житу. І я бегала. А шо ж не бегала... Цєпер не пабєжу, а тади бегала. Венкі плелі на голаві. І адзєвалі на голаву венкі, і так бегалі з галлючками. Венкі ж на галавє, а так у руках... крутілі, там... Якіє папало галлючкі. Ну, так... Бо то ж тади русалкі праводілі. Дак переплигували через агонь. Агонь палілі, а тади переплигували, хто переплигне' ж уже. Бачилі — такіє жучкі вани, русалкі. Дак русалками іх звалі. Дак на житє ж булі жучкі. Як жукі каларадскіє, дак такіє ростам русалкі булі такіє. А то — бегалі па житу, дак адзєваліся в такєє... у пагану адєжу да русалак праводзілі, русалак ганялі. Ну, я не знаю, чого в паганую. Русалкі прага... Бегалі, да уцякалі ж ад того'... Па житу бегалі... (Дак па калхозном же, не па том... па людском. А то калісь — паймалі б ціх русалак да да'лі б так, шо ого...) [Ті жуки] Ну, такіє маліє вани булі, на житі, такіє сівіє. Ну, шуцілі — виганялі. Тїє жуки, то — красавнікі', казалі. Жита красуєцца, як жучкі тїє... Красавнікі' — і русалкі. «О, вже, — каже, — жита красуєцца, бо русалкі вже є». Русалкі на Тройцу ж треба праводзіць. Через тиждзєнь уже ж хадзілі. У недзєлю. В недзєлю хадзілі. Тади ж хіба у будніє дні пу'йдзєш? То би батька і матка паубівали, — работи багата...»

У жито «проводити русалок» ходили дівчата й у сс. Рєдьківка, Задєрїївка: «На полі жита, увєчарі йдуть — і спєю'ть, песні русалкам тим» (с. Рєдьківка), «Русалак праводілі. По житах ідуць, і я'кось іще і пелі, шо... русалачка... я'кась — праведу да бору, а сама вернєся дадому» (с. Задєрїївка).

У с. Великий Злїїв виявлено відомості про ритуальні бешкети у Русальній понеділок: «А то вже будзє через тиждзєнь послє Тройци — Русальній панедзєлак. Ото будзє. Святая сє недзєля будзє, Духава'я сєя вже, щитай, а тади вже... Дак

русалкі тоже — ганялі. Шкоду хлопци рабілі, шо хоч: ма'гут табе ля двара і калодкі, і дро'ва пере... і лавачкі павікідають, — усе рабілі такеє. Хлопци рабілі такеє. Знали сей Русальний панедзєлак. Троїца, і тади Святая вже ж недзєля йдзє, а тади вже Русальний панедзєлак».

На Руса'лки дотримувались певних заборон на роботу: «Троїца, то ж була свята недєля, Троїца, дак тиждєнь до п'ятници ніхто не повинен був працюват» (с. Лопатні).

Майже у всіх населених пунктах Ріпкинщини знають про такі свята як **Дев'ятуха** та **Десятуха**: «Дев'ятуха, Десятуха — ета от Пасхи считаєтса. Если вот Пасха, Вознесєніє, после Вознесєнія начінаєтса атицьот» (с. Пилипча), «Ну, Дзєся'туха — се дєсять недєль ат Паскі. Називалась Дзєсятуха. Дак яє справляють у п'ятниці» (с. Сибереж).

Все ж, у контексті світоглядних уявлєнь та вірувань згадують лише про Десятуху. Особливо шанують цей день у с. Лопатні: «Десятуха, це дєсята недєля післі Паски. Це на Десятуху у нас спакон веку ніхто нічо' не рабив. Чого, я вам разкажу. Колись, не знаю, в яком році, почав падіж ската'. Це якраз після Пасхі, це була дєсята недзєля, у п'ятниці. Там у нас в Бєларусії збіралісь... — із Латвії даже приєжжалі, — там була якась ікона. І так разказувала свєкруха, що там люди... декілька папов попрієжжалі туду, — і паклялісь люди, була якась малєбєнь, — люди паклялісь, що на цей день не будуть ніхто рабіть, ні дєті, ні внукі їхніє, нічого не будуть делать, рабіть ніякей работи на Десятуху. І це Десятуха — нігде є'ї не празнують, а в нас празнують. Паклялісь, шоб скот не дох».

Десятуха, а також день Миколи локально звучать у контексті теми комарів та мошок (активність яких розпочинаєтса від Ушєстя): «На дєсяту недзєлю, мошкі не кусаюцьє тади, а падаюць на гной» (с. Даничі), «Ушєстя, каже, шєсць мєшков мошак віпусціць. Мікола — вісиплє з пріпо'ла. Ну, це Дєв'ята недзєля, Дзєсята недзєля — дак це і камари убіраюцьє вже» (с. Комарівка).

У низці сіл фіксуєтса так званий **Градобо'їний дєнь** (рідше Грамави'к, Градабо'ї, Градав'ї дєнь; Градабо'їний чацьвєр; Цєлігра'д). У цей день не можна було працювати на землі, землі «не ворушили».

У більшості випадків рєспондєнти не могли точно означити, що це за дєнь. Окремі свідчєння пов'язують його з післяпасхальним періодом (с. Суличівка), інші рєспондєнти пов'язували це свято з літньою порою (с. Красківське), з Троєцькими святами (с. Пилипча). Лише у сс. Ловинь і Гуньківка чітко означили, що Градовий дєнь (він же «Цєліград») — 23 травня: «Градабойний дєнь же є, да не знаю, на якій дєнь. Нє кала Троїци, а відно', як оцє Мікалай, дваццять втарога, дак на другій дєнь — і Градав'ї дєнь. Зємлі не варушать» (с. Ловинь), «Он — дваццять другого — Нікалай, мая. А Градабойний дєнь — за дєнь послі Нікалая. Ну, цє на калєндару цього Градабойнаго дня нєма. А проста — Абнавлєніє горада Царьграда. В нас кажуть, шо нєльзє зємлі варушити, нєльзє нічога рабіть. Дєнь ад граду. Казалі — Цєлігра'д» (с. Гуньківка).

Ймовірно, йдєтса не про один і той самий, а про кілька «градобійних» днів. Це можуть бути чєтвєрги на Провідному, Серєдохрєсному (сєредина від Паски до Трійці) й Троєцькому тижнєх і, власнє, «Цєліград».

На **Івана Купайла** спорадично побутовала традиція палити вогнища, пускати вінки за водою, купатися «для здоров'я»: «Івана Купала? Кагда-то делалі кастьор. Прігалі чєрєз етот кастьор. Венкі дєвчата плєлі, на рєчку хаділі, кідалі» (с. Пилипча), «На Івана Купала купалісє. У рєчци. Кажуть, шо здаров'я придає болєй» (с. Сибереж), «Ну, цє ж на Івана Купала калісь агонь палілі» (с. Гуньківка), «Калісь було, а цяпєрь ужє, прі мєні, нє було. Тож перєскакували кастри. Вянкі пускали на воду. На Івана Купала» (с. Грабів).

Спорадично на Івана збирали лікарські рослини: «На Івана — ну, хадзілі ж якіє — да трави ж усякіє. Збіралі. Лістє усякєє, маліни, тамака... Хаділі» (с. Петруші), «Ну, на Івана Купала — хадзілі на ягади, сє лєчєбніє вже ягади. Калісь сушилі. Сабіралі клаповнік, звєрабой...» (с. Даничі).

Іноді у контексті святкування Купайла згадують про русалок (с. Ловинь), але зазвичай русальної тематики не зачіпають (адже співвідносять її з Трійцею), а нерідко не пам'ятають ні палєння вогнів та пускання вінків (мовляв, колись такого не було), ні навіть збору зілля.

Добре відомє на Ріпкинщині вірування, що на Купайла опівночі цвіє папороть, хоча розповіді рєспон-

дентів не надто багаті подробицям. Зокрема стверджують, що хто знайде її цвіт, буде щасливим, «багата знать буде». У с. Комарівка згадали про те, що сміливця, який прагнув знайти цвіт папороті, у лісі щось лякало. Лише у с. Велика Вісь зафіксовано бувальщину, дещо багатшу подробицями. Зірвати цвіт папороті може нібито лише той, хто «знає», а зберігати цвіт потрібно під шкірою долоні: «Мой дзядзька, був знакомий з Гарбахі, се там за Звенічев село, дак йон із їм дружив, дак сеї Павел, дак йон пас каров, а тут же леси були всюди, да й загубив карову. А баба була, далжно', зна'харка добра. Тик яна — за яго', і пашли яни шукаць карову. І се как раз на Івана Купала. А йон тільки ж цвіце на Івана Купала. Так яни пашли, і яна взяла' бритву, і пашли і найшли цей же папаратник, саме зацвев, і яна разрежала єму руку, улажіла папаратник, — дак йон все міслі всех людзей читав. Всьо знав. Дак йон хадзів і казав, як аце вайна началася, так йон, каже, ідзе па гораду да й каже: «Завтра вайна. Завтра вайна». Дак яго в міліцію. А йон каже — як не будзе завтра вайни, дак расстраляеце мане. І йон узнавав все мислі, і нікому нічога правди не казав, а так, намйоками тільки. Дак йон дзядзьку маму сказав точна, калі йон умре. І йон адходзів уже в армію, папрацався, і їх гнали на хронт, із села ж там чалавек сколькі, і селі на привал. Налецеув самальот, кінув бомби, і яго асколкам ударіла і йон сканчавса на месті, не дайшов і да хронта. На Івана цвіте. І так єе не во'зьмеш, як нічога не знаеш. Яна цвіте, но не зна'ючі — сатана не дапустіть, шоб ти дайшов да єе. Так міне казалі» (с. Велика Вісь).

У с. Гуньківка зафіксовано оповідку про чоловіка, якому цвіт папороті потрапив до постоло: «На Івана... Расказувалі, шо хто-та там хадів, і як цвет папараті впав, — а калісь же пастали плє'лі, в пасталах хаділі, — і хадів мужчіна в пасталах у тих, і цветок упав. І каждає растеніє казала, ад чаго ано. Ну як он раззувся, і цветок той випав, — і он уже всьо... нічога...»

Локально (сс. Великий Зліїв, Гуньківка, Петруші) фіксується традиція загадувати на майбутнє за допомогою рослини «молодило», яку на Ріпкинщині називають *за'гадки*. Гадали на життя чи смерть, на майбутнє заміжжя: «Ну, на Івана — хадзілі за'гадки рвалі. На мо'гілкі пойдеш — там є такіє... та-

кая, шо за' нач разцвєтецца. За'гадки іх називалі. Такая трава, шо за' нач... І вста'влялі на вокна, і — се твая, се мая, се мая: чия не разцвєтецца, дак той умре, — так казалі. І мі хадзілі с аднаю' бабаю, гулялі-гулялі отак на уліци, да пашли увечері да загадак тих нарвалі... Дак па-разпукаліся, бо в мене все ж булі жи'вие тади. Яно такеє, на кульбабу наче пахожеє, а меньшеє, наче такая валошечка, і так разцвєтецца, кашлаецьке. Кіцічкі, наче на берозе чи на вербе, толькі кру'гленькіє такіє. Сівеє. Такеє сіва'стее наче. На Івана вже хадзілі. Растуць на могілках, наче на пустирчіках такіх» (с. Великий Зліїв), «Булі такіє растенія, як казалі тади — за'гадки. Бо я... уже после вайни, такій возраст був... — бачу — в стена'х — вісіть. У нашей саседкі там було вісе'ло, в їх син на вайне був, о, — дак ани вешалі. О. І як тая разцвіте — значить, он жівий, а як зав'яне — пагіб. В нас є на кладбіци. Мі за'гадкамі називаєм, ну ано па-друго'му ж... Такимі кустіками, лісточками то'встєнькімі, як алоє таке («кам'яна троянда». — В. Г.). На стена'х вешалі. Гво'здікі... Ну нескалька іх там штук вешалі. Для каждого чалавека, каторіє на вайне. І як не засихає — значить, жівій. На гвоздік проста, без нічога. Ну, сколькі уже ж було яно, я точна не знаю. І яни, каторіє, щитай, паверналіся, яни не пагіблі, тиє расточки. А тиє — я знаю, шо син пагіб — дак зав'яло» (с. Гуньківка), «На Івана — са'мі... че'пала. Булі такімі, дак станавілі ж: чи разпукне'цца, чи не разпукне'цца, — калі замуж вїйдзеш. Таке булі, рабілі» (с. Петруші).

Про так звану **Рабі'наву ноч** (чи Рябі'нна, Арабі'нна, Грабі'нова, Рабі'навая ноч) на Ріпкинщині знають, водночас позараціональних уявлень про неї не виявлено: «Арабі'нна ноч? За цюю ноч гаварілі. І мама всегда гаваріла. Трі ночи Арабі'нние ціє. Тре'йця сама'я страшна'я. І я крепко баялася, бо в Рабінну ноч мая бабушка згарела. Дак страшна'я ноч...» (с. Гуньківка), «Грабі'нова ноч — це ж як граза вже дзе-то. Ось яна біла пазавчора, целу ноч гримело» (с. Даничі), «Рабі'нава? Ну, це ж як граза ото да такеє, дак кажуць — ой, це Рабі'нава ноч. Такая страшк'ая» (с. Комарівка).

Свято **Петра**, за винятком згадані вже скотарської тематики (виносили пастухові петровщину), здебільшого прикметне у контексті жнив. Хоча не-

рідко зажинали, не добираючи певного дня, а коли жито поспіло (сс. Пилипча, Велика Вісь, Редьківка), часто трапляються й згадки про приурочення початку жнив саме до *Петра'* чи наступного за ним дня *Палу'петри* (сс. Задеріївка, Суличівка, Комарівка).

Намагалися не починати жнива у понеділок («важкій дзень»). На зажинки виходили вбрані по-святковому: «Ну, на полі як ішли жаць, дак зажинкі, дак уже ж в чистає адзевалися, як первий дзень на жніва виходзілі. І шоб — і ноги булі у пасталах — да шоб анучкі беліє булі, і пастали ж уже новіє адзевали. Стараліся на жніва в чістеньком. Мужчини в сарочках в белих у палатняних, довгіє такіє...» (с. Великий Зліїв).

Перший зжятий сніп жита (зажон, первий сноп) колись повсюдно ставили на покуті. Згодом його могли освячувати на Спаса (у низці сіл не святили, тому що церква була далеко), а, зрештою, як правило, вимолочували на засів: «А снапка — як націнали первий раз жита жать, дак жменьку жита віжінали і ставілі той снапочек на ку'та. На Спаса асвещали, з зерном. А патом каласочки тие вже ж стараліся абам'ять і пасеять пасев» (с. Гуньківка), «Первий сноп — на паку'цце. Святить ми ж трошкі там неслі, сно'па ми не насілі, у нас церкві не було... А так же носять же в церквав... Ну, як сеють уже ж, дак тади ж дзедушка м'яв тее зерно і пасевав же, шоб радзіло добре. Жита» (с. Вертеча).

Очевидно, давнім варіантом є виривання перших стебел з корінням: «Шось такеє було, шо вібірали луччие каласкі — дак пучок навіривають із кареннем і — на ку'те ставілі. Ну, землю витрусять, а те стаяло. Ше і пакойна мама мая... Дак там і жита, і ячень чи авес. Дак це рабілі. А для чого', як... Ну, када зреле. Прімерна в таке врем'я, як заре. От як сеялі, дак із цих пучков віб'ють і у цюю пасевную мерку вже якую, там, чи каробка, чи ведро... (Хто з чого' сеє. Я — каробку зрабів із везо'вай кари). Дак уместо з тим, шо сеєш, всеє цее зерно укідали» (с. Мокрі Велички).

У с. Миси про «зажон» не згадали: тут перші нажаті волоті клали навхрест, а вже на них формували копу.

У сс. Велика Вісь і Красківське щодо першого снопа прозвучала назва *діду'х*. У сс. Великий Зліїв,

Горностаївка й Сибереж згадували, що начебто цей перший снопик стояв і на Колядні свята. За потреби стебла з покутного снопка використовували для окроплення покійника (с. Петруші).

Перевеслами снопи перев'язували за допомогою *цуркі*. Якщо під час жнива рука починала «скрипіти», то так звану *гризь* лікували тим, що чавили зубами («гризли») руку. Траплялося, що це робили перші чи останні серед сестер-братів: «Я перва — дак камусь пагризці треба. Пагризці да на су'кі паплеваць на три. Сучкі палажиць такіє, із дров, — дак пагризці і паплеваць. Первіє. Хто первеє дзіця. Три ра'зи» (с. Великий Зліїв). При розтягненні сухожилля перев'язували руку (червоною) стрічкою чи ниткою, як варіант — тим, чим зв'язували руки мерця: «Як рука балить — ну, дак то ж уже тади тою ниткаю, шо ат мертвеца, перев'язовалі» (с. Великий Зліїв), «Як растяженіє, дак перевязовалі тим, шо пакойніку руці везалі» (с. Велика Вісь).

Коли траплялося принести з поля додому хліб, дітям казали, що це «ад зайца прінеслі».

Завершуючи жниво, залишали на полі *бо'раду* (у с. Комарівка — *венка'*) — волоть збіжжя, перев'язану солом'яним перевесельцем. У с. Павлівка завершення жнив означили виразом «доскубити бороду»: «Он і дід мій — ше в калхозі рабив, дак як кінчають жать, так вони празнують празнік... барада — називалась. Даску'бли, каже, борода, — тепер уже можна й празнавать». Подекуди у «бороду» клали щось їстівне: «в бараду' — туди бутилку, закуску...» (с. Горностаївка), «туди хлеба, агурчіка паложать пад ето...» (с. Вербівка).

У с. Комарівка «венка» за якийсь час зрізали і, як деінде «зажона», ставили у кут, а згодом використовували зерно для засіву. Зрізали «бороду» й у с. Пилипча, — зрізане колосся вже називали *деду'х*.

Відомості про накручування у збіжжі так званих *за'виток* (звучать назви *за'вітка*, *за'вутка*, *за'вітак*, *завіту'ха*, *за'віць*, *за'везь*, *за'вертка*, *за'крутка*, *за'круть*) у селах району не надто колоритні, проте повсюдні. Вірили, що «завітку» роблять на вред, на *хі'мераду*. Хто візьме у руки й вижне, той захворіє чи помре. На ниві її обминали і опісля спалювали «на пні»; зжинали і викидали чи спалювали на перехресті: «Завіту'ха. І цее ж уже можеш ти віжаць, можеш забалець відразу або

вмреш. Ну, сматра шо ж вана падумала. Або абжиналі, — добре, шо пабачиш. А як не пабачиш, дак треба ж его запаліть. У руки ж нельзя брать. Нічога, приклад'да ніякого в руці нельзя брать» (с. Комарівка), «Ну дак пакручанає було, дак тее уже ж абжиналі, вже не жалі, спалювали тади. Хтось на хі'мереду то делав. Була часта у житі, дак рукамі не бралі, прама на пне палілі. Завезь» (с. Нові Яриловичі). Іноді появу «завиток» пояснювали дією вихору, однак небезпеку становила лише «химорода» від людей.

Після **Іллі** ('Ллі) не купались, боячись, що «волас упнецца у тела», від чого будуть нариви (сс. Гуньківка, Редьківка, Нові Яриловичі). Інша мотивація — що «Ілля в воду насував», унаслідок чого «будут вавкі на теле і раны паадкрываються» (сс. Даничі, Комарівка, Пилипча). Також вважали, що після Іллі «вже будзе вада ржава» (с. Великий Зліїв). Забороною на купання зумовлена приказка: «Пришов Ілля, дак чалавек, як свіння».

Коли гриміло, казали, що це «Ілля на калесніци на агнено'ї еде», «Ілля воду везе». Після Іллі починалася пора дощів. Відтак до цього дня намагались вибрати цибулю, поскладати жито у копи. Казали: «Ілля наробіть гнілля», «Прийшов Ілля, на рабів гнілля», «Да Іллі сена пад карчом сохне, а на Іллю і на карчу не хоче сохті».

У с. Даничі виявлено звичай на Іллю «туліть качани дакучи»: «Ну, проста вощ даходіш да ка'ліва, і... Кожнає каліва цапаєш і кажеш: «На 'Лю качани тулю! На 'Лю качани тулю!» Ну, можеш два жеребкі, дак аднаєю рукою се каліва, а другою друго'є. Прайшов, та й... «На 'Лю качани тулю!» Ну, ві знаєце, так, як вам сказаць... Наче туже'йшиє тади качани».

День **Пантелеймона** (Пантелемо'н, Панцелі'ман, Панцелє'й, Паліко'п) на Ріпкинщині у деяких селах шанують як храмове свято. У с. Даничі їздили на Пантелеймона згрібати сіно. Водночас трапляються й поодинокі свідчення, які дозволяють зарахувати день Пантелеймона до «громових», мовляв, «Пантілімо'н лечиць копи» (с. Великий Зліїв).

На **Маковєя** освячували квіти й мак, спорадично воду, мед та житне колосся. Як і на Водохреще, трохи свяченої води належало дати корові, увіляти у колодязь (с. Лопатні). Освяченим городнім маком засівали на наступний врожай, а са-

мосійний (теку'н — с. Ловинь, цяку'н — с. Даничі, цєку'н — с. Горностаївка; відук — с. Великий Зліїв, відух — с. Петруші) сипали у колодязі при викликанні дощу, широко використовували як апотропей.

На **Спаса** святити яблука й інші фрукти, житне колосся (нерідко «зажона») й квіти, городину, подекуди мед. Освячені колоски тримали на покуті, а відтак витереблювали й давали зерно курям, додавали до засіву на озимину; колосся з зерном використовували для окроплення хати, а порожнє — як кропило для покійника. Мед тримали як ліки. Хто тримав бджоли — намагались з освяченим медом дістатися дому швидше від інших: «На Маковєя ж... све'тять яблакі, і мак све'тять. І мед же, дак бего'м тие лецяць, шо пасека ж, шоб первим дадому прілецець, на Спаса» (с. Даничі).

У с. Великий Зліїв виявлено звичай «цопати» на Спаса капусту, щоб добре в'язалася у головки: «Казалі, шо «Спас пов'яже нас». Послі Спаса капуста вже... да Спаса качанов мала буває. Шось же цапалі, я знаю... Це приседалі да казалі, шо «Расці така, як мая галава». На Спаса».

Подекуди (сс. Даничі, Велика Вісь, Ловинь) пригадували про звичай не їсти до Спаса яблук матерям, у яких вмирали діти, мовляв, «як із'еси яблака да Спаса, дак яно ж не папробує там».

Про день Спаса побутувала приказка: «Прийшов Спас, дак гатов рукавіци про запас», — літо вже завершилось.

Про **першу Пречисту** (28 серпня) говорили: «На Прачисту шоб було в поле чиста», — маючи на увазі, що до цього дня усі копи з поля треба вже звести до стодоли. Від першої Пречистої починали сяти озимину.

На **Головосіка** (Галавасек, Іван Галавасек) не рубали, не різали й не їли нічого «круглого», що б нагадувало голову, або й узагалі не рубали, не різали й не копали. Головосік — «ета ж такой строгій празнік», відтак покаранням за порушення заборони міг бути якийсь нещасний випадок.

У с. Красківське стверджували, що на Головосіка хлопці робили збитки на обійстях, де були дівчата. Водночас в інших селах парубки «чудзілі» на **Чуда** (Чуду, Чюда): знімали й десь заносили ворота, зносили воза аж на стріху, розкидали дрова, закривали склом комина тощо.

Про свято Чуда побутують приказки: «Казала Прачиста — не бойсь мене, а бойсь мого Чуда» і «Як Чуда учудить, дак і Прачиста не разсудить». Повсюдно на Чудо не працювали, боячись нещасних випадків, власне — «чуда». Історії про це можна почути мало не в кожному селі: «На Чуда ніхто не робить. Було — касів чалавек, дак падашла карова і якраз папав» (с. Ловинь), «Баба мая каже — сьогодні ж Чуда, дак шоб нічого не рабилі. А сама пашла уже ж у Петрики', яна родам аттуль. А там чалавек тесав, — і атрубав пальца, і курица схاپіла і панєсла. Це вже адно чуда... А ми з свайм хазяінам перевозілі картошку на Чуда. Зламалася калесо'. Пашов па калесо' у бригаду, привезав каня — ку'нь уцьок. Каня запру'г, єхав, а тамакі кірпічі, лежала. Так йон завернув, ку'нь палецьєв, спужався, да в вулицу. І аглабля' зламалась і яму ногу отак абадрала. Це на Чуда рабилі ми. Такеє було на Чуда. А адна палажила гуркі, дак я'кась тие гуркі паце'глісь. Чуда... Не разсол, а наче цягнецца, як кісель. Та на Чуда палажила... І капуста так... Чи сагніє, чи шо-нібудь такеє зробіцца. Чуда баялісь...» (с. Великий Зліїв).

У с. Комарівка зафіксовано варіант відомої оповідки з апокрифічним сюжетом: «У нас казали — як Чуда учудить, дак і Прачиста не разсудить. І на Чуда ніхто нічого не рабів. Калісь пакойна матка разказувала, — дак якійсь дед сеяв жита. Ну, забув, шо празнік. Ну, тади ж, наверна, Бог із неба спускався ж, чи хто там... Каже, пришов дедок, каже: «Ти знаєш, шо сьо'дні празнік?» — «Ох, я й забув. Дак я пакіну». — «Не, дасевай». Дасеяв він тее, дак жито, каже, такеє красівенне як ураділо, — луччого немає. Ну, на другій год — тоже ж такій дед, — о, да бачиш, у того' таке жита ураділо, дак і я пасею... Знов дедок той спускаєцца чи адкуль он берецьє, ка': «Дак сьо'дні ж празнік!» — «Ну і шо? Той год онь Іван пасеяв, дак якеє жита було! Дак і я пасею...» Ну — дак правильно, — в його' на чуда і зрабілось, — фактичєскі і не було нічого: там зернінка, там каласочек, там...»

Озимину звикло сіяли між обидвома **Пречисти-ми** (28 серпня і 21 вересня). До **Івана Богослова** (9 жовтня), а найпізніше до **Покрови** (14 жовтня) уже все мало бути посіяне. Також до другої Пречистої треба було викопати картоплю.

Доки собі не посіяли, зерна не позичали. Засівати йшли у чистому одязі, дехто окроплював поле свяченою водою, інші кидали у першу борозну шкаралупки від освячених яець. До засівного зерна зазвичай додавали освячене на Спаса зерно з «зажона». У с. Великий Зліїв сіячеві у коробку клали два яйця. Починаючи сівбу, скидали шапку, хрестилися, зверталися до Господа за сприянням: «Ну, так заведено' було. Без шапочкі. Скинув, перехрестивсь і — сеяв. У гразной же сарочци не сеють. В чі'стенькой, адетіє булі» (с. Миси). Так само зверталися до Бога й завершивши сівбу: «Мамка пакойнєнька як пачинає сеять, так: «Благаславі, Госпаді», — перехрестіцца і начинає. А як пасеє, дак каже: «Нехай Бог родзіць на всякого долю: на кривога, на слєпога і на прахадзяцьєга». І я так цєпер кажу, як мамка мая калісь казала. Як у каго' є вада святая, дак я пачинаєш, так вадзічку папи'рсає навхрест» (с. Задеріївка). У с. Комарівка на завершення сівби решту зерна прикопували: «Я сама з батькам сеяла... То ж нада — як зерно аста'нецца. Зерно паслєднєє па ка'пацци, дє ти шо пасеяв, і на са'мом вже вугалку прикапа'й. Шоб не єлі ні гади павзучіє, ні тое... ти сеєш на все души. Сеєш на всіх. Но шоб уже там — раділо» (с. Комарівка).

На **Здвіження** (Здвіжаннє), як вірять, «зємля іздвігаєцца», відтак у цей день не можна було сіяти. Повсюдно поширене уявлення, що на Здвіженнє нібито «здвігаюцца», ховаються на зиму й вужі та гадюки, тому не ходили до лісу: «Ну, цє Здвіженнє — вужі' да гадюкі здвігаюцца ж, на' зіму хаваюцца» (с. Комарівка), «Ну то ж на Здвіженнє було й менє. Пашла па апєнькі, набрала багатєнна, а тади чую — ш-ш-ш... А яни пливуть, як вада, столькі їх було. Дак я так ізлякалася...» (с. Ловинь).

Про свято **Дмитра** зафіксовано приказку: «Да Мітра', — каже, — була Аріна хітра'». А паслє Мітра', дак... не хітра вже... Ну, цє ж свато'в, мо', засилалі. Піліпавка ж, мо', тади...» (с. Великий Зліїв).

До Дмитра, як і до **Михайла**, були приурочені одні з найбільших у році «Дідів». Як зазначалося, день **Михайла** на Ріпкинщині звучить і в контексті завершення випасу худоби.

Висновки. Завершуючи огляд, констатуємо, що Ріпкинський район на сьогодні порівняно небагатий

на явища традиційної духовної культури. «Розкуркулення», колективізація, голодомор, Друга світова війна, у тому числі Фінська, радянське культивування атеїстичного світогляду спричинилися до суттєвих втрат у цій царині. Багато з опитаних нами респондентів виховувалися у неповних сім'ях, зазвичай без батька, з підліткового віку «нічого не бачили, крім роботи на фермі», а з дитинства пам'ятають лише убогість, що часом не дозволяла і кути на Святвечір приготувати. Безумовно, не сприяють підтриманню традицій і сучасні умови розвитку, а радше занепаду багатьох сіл району, у якому середня густина населення у п'ятеро менша, ніж по Україні. Унаслідок зазначених причин місцеві поліщуки здебільшого з недовірою ставляться до чужих, бояться сказати зайве чи назвати прізвище після сеансу запису, а календарні звичаї та обряди в основному значно спрощені, редуковані або трансформовані. Не сприяє роботі дослідника й традиційна забудова садиби по селах: глухі високі паркани із замкненими зсередини хвіртками уздовж вулиць часто навіть не дають можливості постукати у двері хати.

Все ж, як кажуть на Ріпкинщині, — «Своєї горд — свій норав». І попри загалом доволі сумну картину, у цьому поліському краї донині ще можна

зафіксувати цікаві для етнологів явища. Зокрема, серед зафіксованого в експедиції варто відзначити особливості гукання Мороза на Святвечір, масничий звичай «Колодка», «Говіння діжі» на Чистий четвер, варіанти дій з рештками великодньої трапези, окремі аспекти відзначення Дідів і Радуниці, юрїївський аграрно-скотарський звичаєво-обрядовий комплекс, троецькі «Проводи русалок», купальське гадання за «загадками», народні оповідання про свято Чуда й приурочену до цього дня локальну традицію парубоцьких бешкетів.

1. *Архів ДНЦЗКСТК*. Ф. Ріпки—2017. Од. зб. В. Галайчук.
2. *Архів ДНЦЗКСТК*. Ф. Ріпки—2017. Од. зб. С. Ципишев.
3. Толстая С. М. *Полесский народный календарь*. Москва: Индрик, 2005. 600 с. (Традиционная духовная культура славян. Современные исследования).

REFERENCES

- Tolstaja, S. M. (2005). *Polissian folk calendar*. Moscow: Indrik. (Traditional spiritual culture of the Slavs. Modern research) [in Russian].
- Archive DNCZKSTK*. F. Ripky—2017. Op. save V. Halaichuk [in Ukrainian].
- Archive DNCZKSTK*. F. Ripky—2017. Op. save S. Tsyryshev [in Ukrainian].